storiques

Technical and Bibliographic Notes / Notes technique et bibliographiques

The Institute has attempted to obtain the best original copy available for filming. Features of this copy which may be bibliographically unique, which may alter any of the images in the reproduction, or which may significantly change the usual method of filming are checked below.

- [x] Coloured covers / Couverture de couleur
- [ ] Covers damaged / Couverture endommagée
- [ ] Covers restored and/or laminated / Couverture restaurée et/ou pelliculée
- [ ] Cover title missing / Le titre de couverture manque
- [ ] Coloured maps / Cartes géographiques en couleur
- [ ] Coloured ink (i.e. other than blue or black) / Encre de couleur (i.e. autre que bleue ou noire)
- [ ] Coloured plates and/or illustrations / Planches et/ou illustrations en couleur
- [ ] Bound with other material / Relié avec d'autres documents
- [ ] Only edition available / Seule édition disponible
- [ ] Tight binding may cause shadows or distortion along interior margin / La reliure serrée peut causer de l'ombre ou de la distorsion le long de la marge intérieure.
- [ ] Blank leaves added during restorations may appear within the text. Whenever possible, these have been omitted from filming / Il se peut que certaines pages blanches ajoutées lors d'une restauration apparaissent dans le texte, mais, lorsque cela était possible, ces pages n'ont pas été filmées.
- [x] Additional comments / Commentaires supplémentaires: Text in Ukrainian.

L'Institut a microfilmé le meilleur examplaire qu'il lui a été possible de se procurer. Les détails de cet exemplaire qui sont peut-être uniques du point de vue bibliographique, qui peuvent modifier une image reproduite, ou qui peuvent exiger une modifications dans la méthode normale de filmage sont indiqués ci-dessous.

- [ ] Coloured pages / Pages de couleur
- [ ] Pages damaged / Pages endommagées
- [ ] Pages restored and/or laminated / Pages restaurées et/ou pelliculées
- [x] Pages discoloured, stained or foxed / Pages décolorées, tachetées ou piquées
- [ ] Pages detached / Pages détachées
- [x] Showthrough / Transparence
- [ ] Quality of print varies / Qualité inégale de l'impression
- [ ] Includes supplementary material / Comprend du matériel supplémentaire
- [ ] Pages wholly or partially obscured by errata slips, tissues, etc., have been refilmed to ensure the best possible image / Les pages totalement ou partiellement obscurcies par un feuillet d'errata, une pelure, etc., ont été filmées à nouveau de façon à obtenir la meilleure image possible.
- [ ] Opposing pages with varying colouration or discolourations are filmed twice to ensure the best possible image / Les pages s'opposant ayant des colorations variables ou des décolorations sont filmées deux fois afin d'obtenir la meilleur image possible.

This item is filmed at the reduction ratio checked below/
Ce document est filmé au taux de réduction indiqué ci-dessous.

10X 12X 14X 16X 18X 20X ✓ 22X 24X 26X 28X 30X 32X

Григорій Квітка Основяненко.

МАРУСЯ

ПОВІСТЬ.

Накладом Руської Книгарні 846-850 Мейн Ст., Вінніпеґ, Ман.

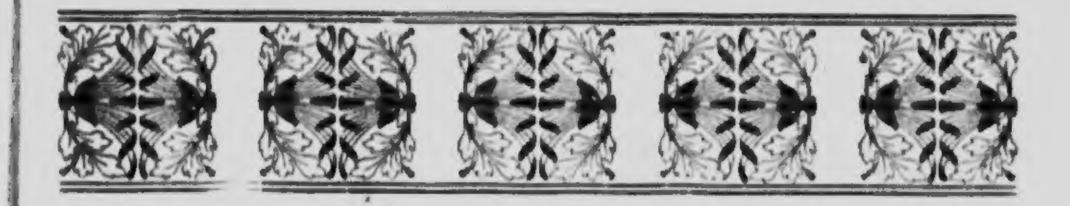
Григорій Квітка Основяненко.

МАРУСЯ

ПОВІСТЬ.

Накладом Руської Книгарні. — 850 Main St., Winnipeg.

1.

Часто менї приходить на думку: чогоб то чоловікови так дуже пристращатись на сїм світї до чого небудь, не то, щоб до якої річи, а то хоч би і до наймилїйших людий: жінки, діточок, щирих приятелїв і другил? Перше усього подумаймо: чи миж на сїм світї вічні?І що є у нас, хоч скотинка, хоч хлїбець на току, худобинка у скринцї, так сьому так усе без порчі (псоване) й бути? — Нї; нема тут нічого вічного. Тай ми самі що? Сьогодня жив, завтра, — що Бог дасть! Аджеж живучи промеж людий, тільки і чуєш: Там дзвонять по души, там голосють по покійнику, там справляють старцям обід... Що в Бога день тобі говорють: Ось той недуж, той вміра, а той вмер... Ти і не оглядиш ся і счуєш ся як і зоставсь сам собі на світї: хоч і з людьми і промеж людей, та ба! Усе тобі або не такі приятелї, яких поховав, або і зовсїм незвісні; та воно тобі усе рівно, що блукаєш у дрімучому лїсї! Ось стань про приятелїв згадують, то уся твоя пісня на один лад' от з тим ми хлопцями були — і вже він вмер; а з тим до школи у купі ходили — і той вмер; з тим парубкували — і той вмер; і сей і той, і той і сей, усї поумирали. Колиж се так є, так і памятай собі добре, що не забудуть і тебе на сїм світї, возьмуть і не будуть питатись: Чи хочеш до гурту, чи щеб, може, погуляв?

А після такої думки чогож би нам невічним, та пристращатись до уременного? (Часовий, дочасний). Чому не так робить: Наградив тебе Бог щастєм, що батько і мати свої живуть про тобі і дякують добрим

словом, що ти їх при старости і кохаєш і поважаєш; або жінкою до тебе доброю, послушною, хазяйкою нев сипущою; або діточками покірними та слухняними — хвали за се Бога і лягаючи і встаючи, а їх шануй і кохай, і для них не жалій, не тільки ніяких трудів, худоби, та коли нужда звелить, душу свою на них положи, розпинай ся, умри за них, та усе таки памятуй, що й вони на сїм світї також гостї, як ти і усякий чоловік, чи цар, чи пан, чи архирей, чи салдат, чи личман (бідак). Коли Отець наш милосердний кого з нас покличе, провожай з жалем, та без укору та попреків (догана), перехрестись, тай скажи, як що дня у Отче-нашi читаєш: Господи! буди воля Твоя з нами грішними! і не удавайсь у тугу, щоб вона тобі віку не укоротила; бо гріх смертельний накликать на себе, не тільки смерть, і саму болість, хоч би яку небудь; бо не поберігши тїла, загубиш і душу на віки вічнії! Більш усього памятуй, що ти ховаєш сьогодня, а тебе заховають завтра; і усї будемо у купі, у Господа милосердного на вічній радости; і вже там не буде ніякої розлуки, і ніяке горе, і ніяке лихо нас не постигне.

Іще-ж і ми се думаємо, що як постигне кого небудь біда і нещастя, що похова кого із своєї сїмї, або і родичів, то буцім то сеє чоловікови приходить за його гріхи і неправди прежнії. Нї; не так се є! Ось послухайте лише, як нам пан-отець в церкві чита, що Господь небесний нам як отець дїтям. А після сього не гріх нам буде і таке приміпити: от зберуть ся дїти на вулицю грати, та будуть промеж ними шалїсливі, та усебто їм замісць іграшки, битись та лаятись, а меж ними буде дитина плохенька, смирна, покірна і що усяк її може зобидити. Адже правда, що батько сієї дитини, щоб вона не переняла худа (худо — зло) від своєвольчиків, жалкуючи об нїй, кликне з вулицї до себе, і щоб воно за товариством не скучало, посадить

біля себе тай приголубить, і понїжить (понесить) і чого вона забажа, усього їй дасть. Пожалуй (нехай так), хлопцї, що на улицї зостались, не знаючи яке добро тій дитинї у батька, будуть жалкувати, що узят (узятий) від них товариш. Дарма, нехай жалкують, а йому у отця дуже-дуже добре! Отак і небесний наш Отець з нами робить: береже нас від усякої біди і бере нас прямісенько до себе, де є таке добро, таке добро... що нї розказати, нї здумати не можна! Та це й так подумаймо: Чуєш ти чоловіче, що се бог за гріхи твої послав біду? Так же і розсуди: Який батько покине овсї (зовсїм) дїток, щоб без науки ледащіли. Усякий, усякий отець старасть ся навчити дїтий усьому доброму: а неслухняних по батьківськи повчить, та по батьківськи і пожалує. Не дурно сказано: ледачая та дитина, котрої батько не вчив! Сеж люди так з своїми дїтьми роблять, а то Отець небесний, що милосердію його і міри нема! Той коли пошле за гріхи яку біду, то він же і помилує! Тільки покаряй ся йому! А пісдя сього не будемо журитись, що нам Бог милосердий й нї пошле терпіти і перехрестившись скажемо: »Господи! навчи мене грішного, як сповнить волю Твою святую!« то й побачиш, що опісля усе гаразд буде.

Так робив Наум Дрот...

От його то постигла лихая біда! Щож він? Нїчого. Хвалив Бога і з тим прожив вік, що не вдав ся в тугу; а письменний не стерпів...

От — як се було.

Наум Дрот був парень на усе село, де жив. Батькови і матери слухняний, старшим себе покірний, меж товариством друзяка, нї пів слова нїколи не збрехав, горівкою не впивавсь і пяниць не терпів, з ледачими не водивсь, а до церкви? Так хоч би і маленький празник, тільки піп у дзвін — він вже й там, свічечку обмінить, старцям грошенят роздасть принъметь ся за

діло; коли прочує яку бідность, наділить, по своїй силї і совіт (пораду) добрий дасть. За його правду не оставив же його і Бог милосердний; щоб то і не задумав, усе йому Господь і посилав. Наградив його жінкою доброю, роботящою, хазяйкою, слухняною; і що було Наум нї забажа, що нї задума, Настя (так її звали) ночі не доспить, усюди стараеть ся, беть ся, достає і вже зробить і достане, чого мужикови (чоловікови) хотілось. Поважав же і він її, скільки міг, і любив її, як свою душу. Не було меж ними не тільки бійки, та й нїякої лайки. Що день хвалили Бога за його милости.

Ув однім тільки була в них журба: Не дав їм Бог діточок. Так щож? Настя як задума про се, то зараз у сльози та в голос; а Наум перехрестить ся, прочита Отче-наш, то йому і стане на серцї веселїш, і пішов за своїм ділом чи в поле, чи на тік, чи у загороду, або до батраків (до слуг), бо був собі заможненький: було й воликів пар з пять, була й шкапа, були й батраки; було чим і панщину відбувати і у дорогу ходити: булаж і нивка одна і друга ще дідівська, а третю він сам уже купив, так було йому чим орудувати.

От-тим-то Настя дивлючись на худобу, тай журилась: що кому-то воно, каже, після нас достанеть ся? Не буде нам нї слави, нї памяти; хто нас поховає, хто нас помяне? Розтратють, що ми зібрали, а нам і спасибі не скажуть. А Наум їй було і каже: Чоловікови треба трудити ся до смерти; дасть Бог діточок, діткам зостанеть ся, а не дасть, — його воля святая! Він зна для чого що робить ся. Нїщо не наше, усе Боже. Достанеть ся наше добреє доброму, він за нас і на часточку подасть і мисочку поставить і старцям роздасть. А коли буде наслїдувати недобрий, йому гріх буде, а нас все таки Бог милосерний помяне, коли ми те заслужимо. Не жури ся, Насте, об худобі; вона наша, а

не ми її. Стережись, щоб вона тобі не перепинила дороги до царства небесного. Сатана зна чим підштрикнути; моли ся Богу, читай: »Ізбави нас од лукавого«, то усе гаразд буде.

Аж ось за отцевські і материнські молитви, дав їм Бог і донечку. Тай радіж були обоє, і Наум і Настя; таки з рук її не спускали. Колиж було куди дитина побіжить. чи до сусїдів, чи на вулицю, то вже котре небудь, або батько, або мати, так слїдком за нею і ходють. Тай що то за дитина була! Ще маленьке, а знала і Отче-наш, і Богородицю, і Святий Боже, і половину Вірую. А тільки було зачує дзвін, то вже нї заграєть ся, нї засидить ся дома і каже: »Мамо! піду до церкви, бач дзвонять; грішка не йти; тату, дай шажок (гріш) на свічечку, а другий старцю божому подати«. І в церкві вже нї запустує і нї до кого не заговорить, та все молить ся і поклони бє.

От і виросла їм на втїху. Та щож то за дївка була! Висока, прямісенька як стрілочка, чернявенька, очицї як тернові ягідки, бровоньки як на шнурочку, личком червона, як панська рожа, що у саду цвите, носочок так собі пряменький з горбочком, а губоньки як цвіточки розцвітають і меж ними зубоньки, жарнівки, як одна, на ниточцї нанизані (насилені). Коли було заговорить, то усе так звичайно (чемно), розумно, так неначе сопілка заграє стиха, що тількиб її слухав; а як усміхнеть ся та очицями поведе, а сама зачервонїєть ся, так от неначе шовковою хусткою обітре смажнії (горячі) уста. Коси у неї як смоль чорнії та довгі-довгі, аж за колїно; у празник, або хоч і в недїленьку, так гарно їх повбира, дрібушечка (кісочка, дрібно плетена коса) за дрібушечку, та все сама собі заплїта; та як покладе їх на голову, поверх скиндячок (стяжка, полїтичка) вінком, то заквітча квітками, кінцї у ленти аж геть порозпуска; усї груди так і обнизані добрим нами-

стом з червонцями, так що разків (шнурочків, низок) двацять буде, коли і не більш, а на шиї. . тай шияж білесенька, от як би з крейди чепурненько вистругана; поверх такої то шиї, на чорній бархатці (аксамітна стяжка), широкій так, що пальця мабоге (мабуть) у два, золотий єднус (дукач) і у кольці (обручка) з верху камінець червоненький... так-так і сяє! Та як вирядить ся у баєву (бавовняну) червону юпку, застебнеть ся по саму душу, щоб нічогісенько не видно було, що незвичайно.., вже нак не так, як городяньські дівки, що у паннів попавчались: цур їм! Зогрішиш тільки дивлячись на таких!

Не так було у нашої Марусї, Наумової та Настиної дочки, ось що я розказую, а її, знаєте, звали Марусею. Що було, то й було, так Бог дав! та як було прикрито та закрито, то і для дівчини чепурніш, і хто на неї дивить ся, і хто з нею говорить, то все таки звичайніш.

Сорочка на ній біленька, тоненька, сама пряла і пишні рукави сама вишивала червоними нитками. Плахта на ній картацька (перкалєва), черчата (червона), ще материнська придана; тепер вже таких не роблять. І яких то цвітів там не було? Батечку мій, тай годі! Запаска шовкова, морева; каламайковий (бавовняний) пояс, та як ніднережеть ся, так-так рукою і обхватиш, — щеж то не дуже і стягнеть ся. Хусточка у пояса мережована і з вишитими орлами і ляхівка з під плахти тож вимережована і з китичками; панчішки синї суконні червоні черевички. От-така як вийде, так, що і твоя панночка! Іде як навичка, не дуже по усім усюдам розгляда, а тільки дивить ся під ноги. Коли з старшим себе зострілась, зараз низенко поклонилась, та й каже: »Здраствуйте дядюшка!« (здорові дядьку), або »здорові тїтусю«! І таки хоч би то мала дитина була, то вже не прійде просто, усякому поклонить ся і

ласкаво заговорить. А щоб який парубок та посьмів би її заняти? Ну, ну; не знаю! Вона й не лаяти меть ся і ні слова й не скаже, а тільки подивить ся на нього так пильно, та буцім і жалібно і сердитенько, — хто її зна як то вона там згляне, — так хоч би який був, то зараз шапку з голови схопить, поклонивсь чемненько і ні пари з уст не мовить і відійде дальш. О, там вже на все була і красива (красна, гарна) розумна, і богата, звичайна, та ще к' тому тиха і смирна і усякому покірна.

На вулицю і не кажи, щоб коли з подругами пішла. Було мати стане їй казати: Пішла-б, донцю, на вулицю, бач, тепер весна, вона раз красна. Погралаб з подруженьками у хрещика, пісеньок би поспівала«. Так деж! »Лучче я — каже — на те місце, упоравшись, та ляжу спати і за те раньше устану, заміню твою старість: обідати наварю і батькови у поле понесу. А на вулиці що я забула? Іграшки та пустота, та гляди, станеть ся хоч і не зі мною, хоч і аби з ким, яка причина, та опісля і страшно одвічати за те одно, що й я там була! Нехай їм вияснить ся, не піду!« А про вечерниці так і не споминай! Було і других дівчат відводить та аж плаче та просить: »Будьте ласкаві, сестрички, голубочки, не ходіть на теє прокляте зборище! Та там нема ніякогісенького добра, там усе зле та лихеє. Збирають ся буцім то прясти, та замість того пустують, жартують, та учать ся горілочку пити; від матирей кури крадуть, та туди носють, та ще й таке там діеть ся, що сором і казати. Чи малож то своеї слави загубили, ходячи на тую погань: От хоч би і Явдоха і Кулина і Приська. Аджеж і піп, пан-отець не велить і каже, що гріх смертельний туди ходити. Та дивіте ся-ж і на мене, от я дома більш усіх вас напряду, чим ви ходячи«.

От-так було говорить-говорить, то глядь, одна пе-

рестане ходити, далї друга, третя; а далї і зовсїм мода перестане, щоб ходити. То й дякують добрі люде, а найбільш матері. А там опісля, нечистий таки опять силу возьме; підцюкне і потягне низку добру до погибелї.

Тільки було наша Маруся у ряди-годи збереть ся до подруженьки на весїля у дружечки. Тай то не буде вона у суботи за ними бігати по улицї, та горло драти мов скажена, як усї роблють; а прийде вже у недїленьку, посидить, пообіда, а як виведуть молодих на двір танцювати, вона тут чи побула чи не побула, мерщій до дому; розібралась, роздяглась, давай піч топити (па лити в плечі) і вечерять наставляти, і вже мати за нею було нїколи не поспішить ся.

II.

От-так раз на клечальній (зеленій) недїлї була маруся у своєї подруги у дружках на весїлї і сидїла за столом. Против дружечок, звичайно сидїли бояре, Старшим боярином був з города парубок, свитник Василь. Хлопець гарний, русявий, чисто підголений; чуб чепурний, уси козацькі, очи веселенькі як різочки; на виду румяний; жупан на ньому синїй і китаєва юпка, поясом з аглицької каламайки (бавовна), підперезаний , у тяжинових (з простої матерії) штанах: чоботи добрі, шканові, з підковами; Як пришивали боярам до шапок квітки, то усї клали по шагу, хто-хто два. та й лакей з панського двора, і той шагів положив. що усї здивувались; а Василь усе вижидав, та усе у кишені довбавсь; а далї витяг капшучок, а там таки дещо бряжчало; засунув пальцї, тай положив на викуп шапки за квітку цїлісенький гривенник! (десять копійок срїблом)... Як брязнув, так усї, хто був на весїлї, так і вжахнулись, а дружки аж і співати перестали. А він

і дарма: потряс патлами, та за ложку і став локшину доїдати, буцім тільки копійку дав.

От сидючи за столом, як вже попринимали страву, давай тоді Василь дівчат розглядать, що були у дружках. Зирк! вздріз Марусю, а вона аж в третїх сиділа, бо старшою дружкою, скільки було її де не просять, нїколи не хоче: »Нехай, каже, другі сїдають, а менї і тут добре«.

Встав наш Василь і сам не свій і, як там кажуть, як опарений. То був шутливий, жартобливий, на вигадки, на прикладки — поперед усїх: тільки його і чуть, від нього і весь регіт іде; тепер же тобі хоч би пів слова промовив: голову посунив, руки поклав під стіл і нї до кого нї чичирк; усе тільки погляне на Марусю, тяжко здихне(зітхне) і пустить очи під лоб.

Позникали страву і поставили горіхи на стіл. Дружечки зараз кинулись з боярами цягать ся (до пари, не до пари), щебечуть, реготуть ся, вигадують дещо про-між весїльних пісеньок, а наш Василь сидить мов у лїсу, сам собі один; нї до кого не заговорить, і нікуди не гляне.тільки об ній дума, неначе увесь світ пропав, а тільки він з Марусею і зостав ся; нї до чого і нї до кого нема йому нїякого дїла.

Щож Маруся? І вона, серденько, щось змінилась; то була як і завсегда, невесела, а ту вже притьмом хоч до дому іти. Чогось їй стало млосно і нудно, і як подивить ся на Василя, так-так їй його жаль стане! А чого? І сама не зна. Хиба тим, що він сидить такий невеселий. А ще найпуще (найгарше) як одно на одного разом зглянуть, так Марусю, мов лихорадка так із за плечий і возьме і все-б вона і плакала, а Василь — мов у самій душній хатї, неначе його хто трьома кожухами укрив і гарячим збитнем (напиток із горячої води) напува. От мерщій (скоро) і відвернуть ся одно від другого і бачить ся, і не дивлять ся; то і гляди:

Василь тільки рукою поведе, або головою мотне, то вже Маруся почервоніла і вцять іззирнуть ся меж собою.

Думає серденна Маруся, що мабуть се з очий їй стало, тай каже собі: Піду лишень до дому; так думка така нападе: »Он-той боярин, що у синім жупані, чи він чи недуж, чи що? То як піду, то щоб він ще гірш не занедужав і ніхто йому не поможе; бач, як жалібно дивить ся на мене і буцім — то й просить: будь ласкава, Марусю, не втікай звідсіля! »Добре, добре, зостанусь!«

А Василь собі нудить світом і не зна на яку ступити. Розчумав трохи, що бояри цятають ся, тай дума: »Ке (ану), лишень, поцятаюсь я он з тою дівчиною, що сидить смутна — не весела«. Тільки сердега протягнув руку, так наче йому хто й шепнув: Не займай її, ще розсердить ся: бач, яка вона одягнена та пишна! Се мабуть міщанка, вона з тобою і говорити не захоче. Поблїдніє наш Василь, та вцять захмурить ся. Даль збиравсь-збиравсь, та як дружечки дужче почали співати, а весільний батько з матірю частїш стали горілочкою поштувать (частувати) і піднявсь гомін по хаті, він таки хватив у жменю горіхів та до Марусї: »Чи цїт, чи лишка«? Та як се промовив, так аж трохи не впав із ослона на спину (на плечі); голова йому закрутилась, в очах потемнїло і не стямивсь овсї.

Тай Марусї-ж добре було! Як заговорив до неї Василь, так вона так злякалась, як тогдї, як мати на неї розсердилась; а се тільки одним-один раз і було на її віку, як принїсши вона від річки плаття, загубила материну хустку, що ще від її покійної матері, так за те то на неї мати сердилась було, і хоч не довго, то вона, крий Боже! як було злякалась. Одже і тепер так їй було прийшло: як би можна, крізь землюб провалилась або забігла куди, щоб і не дивитись на сього бо-

ярина. Тай що йому казати? Як скажу »не ціт«, то він подума, що я чванна (гордовита) і не хочу більш з ним цятатись, а він і так чи смутний, чи сердитий, а тільки жалко на нього дивитись. Скажу »ціт«. Щож? Як стала силуватись, щоб промовить слово, так ні жадною мірою не може сказать; губи злипились, язик мов дерев'яний, а дух так і захватило. Дивить ся, що й Василь з неї очий не спустить і горіхи у жмені держить іжде, що вона йому скаже; от їй його жалко стало, на велику силу та тихесенько, так, що ніхто й не чув, промовила: ціт! та ззирнулась з ним. І сама вже не стямилась, як узяла з Василевої жмені горіхи, та як схаменулась, як засоромилась... крий Мати Божа!... Аж ось на щастє їх крикнув дружко: »Старости, наші підстарости! Благословіте молодих вивести із хати на двір погулятиі«. Тут і усї рушили із-за стола, та хто куди попав мерщій на двір дивити ся як будуть танцювати. От і Марусї і Василеви неначе світ підняв ся, полегчало на души, вийшли й вони з хати.

Троїста музика гра, що є духу: ришлять скрипки, бряжчать цимбали, а замість баса сам скрипник крізь зуби гуде та прицмокує. От і розкохались наші дівчата: вийшла пара, а там друга, пішли у дрібушки. Ніжками тупотять, підківкми бряжчать, побравшись за рученьки виворчують (викручують ся) ся, то внять розійдуть ся, то як утінки (качки) плавно пливуть, тільки головками поважують; то внять у дрібушки... Вже й утомились, вже й хусточками утирають ся, вже-б їм і годі, вже і другим хочеть ся потанцювать... так що-ж бо? Музика гра, тай гра!... Вже одна із дївчат, Одарка Макотрусівна, ледви ноги волочить, піт з неї так і тече, притьмом просить музику: »Та годї — бо, дядьку! та перестаньте бо... ось вже не здужаю«! Та щож? Музика гра, тай гра!... Далї скрипник закінчив і пити

скрипочкою попросив. От дівчатам годі, поклонились музиці і пішли до гурту.

А ну горлиці (назва танцю)! гукнув з кучі (з купи) Денис Деканенко, ротовкав (розтрутив) кулачам, потяг до себе з кучі Пазьку Левусівну і став за нею, і дожидаєть ся, поки почастують музику. Розставив ноги, у боки узявсь, шапка висока, із сірих смушків, з червоним сукняним верхом, на бік йому похилилась, усами поморгує, на всіх погляда і приговорює: »Одже узяв ся танцювати, та може і не вмію! Повчитись було у кривого хоми, що на деревянці ходить«. Як се почули люди так і зареготались. Кузьма, таки старий коровай, той і каже: »Оттак! от той навчить добре, сам ходячи на одній нозї. А Юхим Перепелиця сміявсь-сміявсь, аж йому сльози потекли, тай каже: Отсей не вигада! Ну вже так«!... А Денис стоїть наче і не він і не всміхнеть ся.

Напившись горілки, музика вчистила горлиці. Як же розходивсь наш Денис, так що батечки! Там його морока зна, як то мудро тогдї танцював! Як же вдряв на присядку, так ногами до землї не доторкнеть ся, то повзе на вколїшки, то через голову перекинеть ся, скокне, у долонї плесне, свисне, що аж ув ухах залящить, та впять в боки, та тропака-тропака, що аж земля гуде; а там стане викидувти ногами, неначе вони йому повпломлювані; а далї підскочить, та впять на присядку, та около Пазьки так кругом і веть ся, та приговорює:

Ой дївчина горлиця,
До козака горнеть ся:
А козак, як орел,
Як побачив, так і вмер...

Добре було Денисови так брпикати (брикати) без Василя; а той би його заткнув у пояс, чи у танцях, чи так у речах або в молодецтві, бо він собі був на те

уродливий. Коли було возьметь ся за танці, так і покаже, що годі: перетанцює яку хоч музику; колиж підвернеть ся до дівчат, то вже ні на кого більш і не дивлять ся, тільки на нього і його одного слухають, а на прочих плюють; колиж підсяде до старших, та стане загинати їм свої балянтраси (вигадки), так усї, і старі, і молоді, сидять, та пороззївлявши роти слухають, хоч до пізної ночи.

Такий то був наш Василь до сього часу. Тепер-же він мов остужений. Вийшовши з хати, деб йти до гурту, та взявши дївчину, туди-б і тільки потанцювати; нї, пішов собі сердега стороною від людий, схиливсь на пліт тай дума: »Що се менї сталось? Таки нічого не чую, нічого й не бачу, тільки одну сю чорняву дївчину! Вона в мене і перед очима і на думцї!... Чом же не займу її? Але! Бачить ся і не смію, або й боюсь, щоб не розсердилась... А як задумаю, що вона на мене мусить розсердитись і коли пійду до неї, то вона відвернеть ся від мене і прожене, то від її думки і сьвіт менї не милий, і сам не знаю, що з собою робити!... Пішов би й до дому, так от-тут неначе прикований. Нудно менї на сеє весїля і дивитись; а чей не відведу від тієї хати, що он на присні сидить моя дївчина, та щось з подругою розговорює, та чи менї так вже здаєть ся, чи таки справдї, що на мене поглядають, може про мене«...

»Чого так зажуривсь, Семенович?« сказав йому Лемко Цьомкал, підстарший боярин, тай вдарив його по плечам. »На дївчат заглядївсь, чи що? На лиш, потягни люльки, то повеселїйшаєш, тай ходїм танцювати. Бач, які бойкі (жваві) дївчата з города понаходили«.

— Не хочу люльки, каже Василь: не трохи вона менї і завадила. Так щось нездорово! Або отсе до дому утїкати або що? Кінчай тут за мене порядок.

»Цур йому, каже Левко, ще погуляймо. Мабуте, чи нема тобі чого з очий? То проходись по вулиці, воно й минеть ся; або йди лучше усього та подивись як дівчата танцюють. Ну, що вже Курбаківна вдарила, так там вже для всіх. Що за танцюра! Тай дівка, брат, важна! Колиб до осени не втекла, то не мине моїх рук«.

Мов лихоманка (пропасниця) стрепенула Василя; поблїд як полотно, та аж руками схопивсь за коляку, щоб не впасти від журби. Він бо думав, що се його дївчину Левко вихваля; бо звісно, коли хто котру любить, то й дума, що вона і усїм така хороша і люблязна, здаєть ся як йому. Послухав трохи чмелїв, далї схаменувсь і на хитрощі піднявсь; давай його випитувати.

»Де Курбаківна? каже; чи не та чорнява, що повна шия намиста з хрестиками?« (себто Маруся).

— Нї, каже Левко; нам до тієї далеко. Моя, он, бач, русява, що трошки кирпатенька, у свитї, та рушником підперезана.

Полегшало нашому Василеви; аж зцихнув і очицї як ясочки (зірочки) заграли, як почув, що не його дївчину Левко любить. Тепер йому дарма і Курбаківна, чи тут вона, чи де, а давай мерщій допитуватись про свою, тай каже Ловкови:

»А то про яку ти кажеш, що до неї тобі далеко? Хиба тут є попівна або приказчиківна (економівна)?

— Нї, каже левко, тут усї наші рівнї; а я кажу про нашу Марусю.

»А щож то за Маруся?« — спитавсь Василь, тай очи понурив у землю, буцїм йому і дарма, а у самого не тільки що вуха, та що то, усяка жилочка неначе слуха; а він, сердешний і дух притаїв, і боїть ся, щоб нї-жодного словечка не прослухати, що йому буде Лев ко розказувати.

От і почав йому Левко про Марусю казати усе, що знав, і чия вона дочка і який її батько богатий і як він свою дочку кохає, а далї і про Марусину натуру: як вона усїх жахаєть ся, що нїхто її не бачив не тільки, щоб на вечерницях або у колядцї, тай на вулицю і на Купала і н їна які ігри не ходить; чи така вже собі пишна, бо може несмілива; а що роботяща, і на батька й на матїр тай на себе пряде, шиє, миє і сама усе одна, без наймички і варить і пече; а мати сидить, ручки склавши.

Не пішлаж і Маруся до танцїв, а сїла собі сумуючи на присні біля хати та ті горішки, що узяла у Василя, усе у жменї перемина, та назирцем за Василем погляда. Що-ж у менї на душі, того й сама не розбере. То часом стане й весело, так, що зараз біглаб до матері, тай приголубилаб до неї, то вдять засумує і слїзоньки хусточкою обітре і бажа батенька, щоб розвів її тугу; то всміхнеть ся, то засоромить ся; і дума, щоб то і до дому іти (так була попереду усе робила чи посидить, чи не посидить на весїлї з дружками та мерщій і до дому), та як розглядить, що треба побіля Василя іти, тай передума. А сього вона й сама не знала, що в неї на думці було: Колиб оттой парубок прийшов та поговорив би зі мною, то неначеб менї на душі легче стало«. Якже тільки подумала об сїм, та як засоромить ся! Почервонїла як калина, закрилась рученьками і голову похилила.

От-то й прийшла до неї Олена Кубраківна, перетанцювавши, тай сїла біля неї віддихати.

»Чого ти, Марусю, так сидиш? Чи плачеш, чи що?

— Нї не плачу, — каже Маруся, і говорити-б то, і замішалась, що не знає, що й каза... ...все їм, каже, мочені кислиці, та було подавилась. А ти чого так засапалась?«

»Та перетанцювала ся собі на лихо, — каже Олена. Як понав мене он той боярин, так усе крутив, крутив, поворочував мене, поворочував (обертав), а тут ще на лихо музика не стає; так не тілько що й ноги, а й руки болять і голова крутить ся. Та вжеж і танцюра! У нас такого і на усій слободі нема. Я казала своїм хлопцям, щоб приводили його до нас на вулицю«....

От Маруся трошки і зрадувалась, що може Олена не на того парубка, що їй так у душу запав, бо й вона на їй най думала, що вже краще її парубка і на світі нема і що се його вона так вихваля. От і давай про нього випитувати:

»А який же боярин, чи не старший?«

І вже старший, забормотіла Олена; сидить собі як понура, ні на кого і не дивить ся і дівчат нікотрої не заньме. Нехай лишень сядуть за стіл, вже я не буду, щоб не приспівала йому:

Старший боярин — як бовван,
Витріщив очі як, баран.
Обручами голова збита,
Мочулою свитка сшита,
Чичком підперезав ся,
У бояре прибрав ся.

От як йому заспіваю. Нехай зна і наших дівчат. Він може дума, що селяне не вміють танцювати? Ну, ну! ще його батька навчить.

»А може він і не вміє? спитала Маруся, а сама закрилась рукою, щоб не бачила Олена, як вона від сього соромить ся.

— Хто? Василь не вміє? аж скрикнула Олена.

»Та я не знаю, чи він Василь, чи він хто і чи він вміє танцювати, чи не мвіє, я не знаю; тай його зівсім не знаю«.

Сказавши сее, Маруся і схаменулась, щоб не замовчала Олена про нього розказувати; бо їй кріпко хо-

тілось знати, хто він і відкіля; і тілька, що хотіла випитувати, аж тут Олену розносило з своїм боярином: давай виять жиліть ся як він їй руки повикручував, як її вморив і се і те, і довго усе про нього говорила.

Довго слухала Маруся і не знала як Олену спинити, бо та раднесенька була хоч до вечера товкти про свого боярина. Далї, буцїм то не второцала, про кого вона розказує, тай каже:

»Приспівай же йому добре та добре«.

— Та се не йому! Хиба ти не чуєш? — крикнула на неї Олена; се я Василеви хочу приспівати.

»Та що там за Василь тобі дав ся? — каже Маруся (а се вже у дївчат така натура, що котра якого парубка полюбить, то знарошне (умисно) стане корити, щоб другі його похваляли). От. і не видала твого Василя, каже, і відкіля він тут узяв ся? І з якої слободи забрив сюди?«

— Але! мабуть чи не з слободи! Він з города, він свитник, коли чула. Та що вже завзятий! Вже де появить ся, то усї дївчата коло нього. І танцювати і жартувати не узяв його біс. Тай красивий же! Бач, як виляєть ся, за тин держачись! Спина так і гнеть ся, неначе молодий ясенок, а з виду як намальований; очи йому як зірочки, а патли так і мотають ся, бач, по купецькому...

»Мабуть ти його любиш, так тим і хвалиш«. — ледви промовила Маруся, ховаючи руки у рукав, а сама як на вогни горіла від Олененних розказів.

— Потурай (допусти), що люблю! Пожалуй би любила, так він на таких і не дивить ся. Кажуть, що його хазяїн та хоче його у прийми узяти, а дочка красива тай красива і дуже богата. Він і сам ма копійчину; адже ти й сама бачила, що й за шапку, та кинув аж гривенника; от так і усюди він робить. Вже як би не було...

Тут побіг Денис тай потягнув Олену до танцю за рукав. Вже вона його і лаяла, і кулаччам у спину товкмачила, так нічого не зробила; потяг тай потяг. А її шильно хотілось з Марусею юсидіти та про парубків наговорити ся.

Зостала ся Маруся сама. Узяли її думки та гадки; а як згадала, що Олена казала, то його хазяїн та бере його у приймн і що віддає дочку красну і богату, тай зажурилась! Схилила головоньку на білу ручку, а слїзоньки з очиць так і капотять! От обтерла їх хусточкою, закрила ся рученькою тай дума: »Ох, лихо менї тяжке! Лучше би його не бачила!... Як то менї його забувати!... Тим то городянські дівчата... у них і парубки свої, не такі як у нас, що ні на що не дивитесь... Піду швидше до дому (а сама ні з місця). стану поратись. робити, то може й забуду! Ох, доленько моя лихая!... Тепер сих горішків нїде не подїваю, так при собі і носити-му, більш ні на що, тільки на память. Хоч би насміх вони менї сказали«... (та сеє подумавши, потрясла у жмени горішки, та голосно промовила:) Чи він мене любить? Цїт, чи лишка?«

— Цїт! і любить тебе від щирого серця! — обізвавсь Василь, що вже давно стояв біля неї і дививсь на її смуту і не знав як занятп.

»Ох, менї лишенько!« — скрикнула Маруся і стрепенулась як тая рибонька, ускочивши у вятїр. — Хто такий? Про кого ви говорите? — пита і сама не зна для чого і об чім.

— Той тебе любить... про кого... ти думала... — казав Василь, задихуючись від несмілости і з ляку, як почув, що вона ма когось на думці.

»Та я... ні про кого не думала... я так... — сказала бідна дївка тай злякалась гріха, що з роду у перше збрехала: а опісля й каже: »Хто-б то мене полюбив?«...

»Марусю, Марусю! — каже Василь, тяжко від серця здохнувши; тай впять на силу дух перевів і каже: Я знаю такого...

— Марусю, Марусю! А ходи но сюди! — так кликнула її таж Олена. Маруся нї жива, нї мертва! Злякалась того, що Василь став з нею говорити, та ще так голосно; а тут ще й то, що Олена бачить, що вона з чужим парубком розговорює, а опісля і сміяти меть ся, а що найбільш те їй було страшно і жалко, і нїби досадно, що Василь каже про когось другого, що її любить, а їй би хотїлось, щоб він їй сказав, що він сам її любить. От як злякалась, скочила з місця, тай не може ступити, а Олена знай її кличе: Та йди сюди, ось осьде я. А Василь теж став як вкопаний і не зна більш що й казати. На думцї б то і богато до чого є, так язик не слуха, не поневельнеш його, а тут ще на біду підслухав, що Маруся об комусь вже дума і що йому нїчого тут убивати ся; а тут ще Олена збила його з товку... От і стоять вони обоє сердешні і не знать на яку ступити і чи йти їм куди чи що робити?

Вже сама Олена прийшла до Марусї і питаєть ся, чи вона тутечки довго буде?

Нї, каже Маруся, уже менї пора і до дому. Нїчого більш тут дожидатись. Та сеє кажучи так важко здохнула, що крий Мати Божа!

— І я отсе йду до дому, каже їй Олена: мати прислала за мною. Чи знаєш що? Ходїм завтра у купі на місто; мати казала дещо купувати, так ходїм зо мною, ти таки усе лучше знаєш.

»Добре, ходїм. Моя матуся щось не здужа, так що нам треба, я й куплю; заходь тільки за мною, сказала їй Маруся.

— Зайду, зайду. Жди мене до схід сонця. Ходїм завтра у купі до дому, та в перекупки купим кисличок.

От подруженьки побравшись за руки і пішли собі.

III.

Зоставсь Василь і стоїть сам не свій. По його думці, він, бачить ся, закинув Марусї надогад, що се він її любить і дума: Колиб вона не мала кого на приміті, та щоб його хоч трохи любила, то більш би йому нічого і не треба; не хотів би ні грошей, ні панства. Так бо почервоніла, як її став закидати, що її полюбив, і очиці опустила у землю, а рученятами все хусточку крутила, вже вірно з серця, а як пішла за Олесею, то не тільки слівця йому не сказала, тай не глянула на нього

Сумувавши пішов він назирцем за Марусею і бачив, що вона аж поки ввійшла у другу вулицю, то аж тричі оглядалась, а чого, хто її зна? Дївчачу натуру трудно розгадати, бо вони часто буцїм то не люблять, хто їх займає, і буцїм то й сердють ся, а там собі нишком так його люблять, що й сказати не можна! Та таки і тієї правди нігде дїти, що инша дївочка, що молоденька, що з роду в перше побачить такого парубка, єо їй прийде по серцю, то й сама себе не розгада, що з нею дїєть ся. На думцї таки би на нього усе дивилась би і говорилаб усе з ним з одним і сїлаб біля нього, та чогось-то усе стидно; хоч нї душі нема близько, а їй здасть ся, буцїм то усї люде так на неї і дивлять ся, так по очам пізнають, що вона з парубком говорила. От-тим-то така і жахаєть ся і втїкає, нї слова не сказавши парубкови, що залицяєть ся до неї; як же від біжить від нього, то й сама жалує, та ба! вже не можна дїла поправити! Добре-ж, коли парубок не розсердить ся, та ще й друге стане ляси підпускати, так ще не зовсїм біда; а як же подума: Лихе її матери, яка пишна! Цур їй!« тай відвернеть ся до другої, так тодї вже зовсїм лихо! І сумує сердешна і нишком поплаче, та притьмом нїчого не робить! І вжеж самій його не заньмати, щоб не сказав: »Сама, каже на шию віпаєть ся«.

Смутна прийшла до дому наша Маруся, та тільки не об тім. Вона думала, що Василь її не любить, а колиб любив, то зараз прямо й сказав би, а то про якогось другого казав, а об собі ні пів слова. Тай Оленаж казала, що хазяїн бере його у прийми, так се вже певне, що він любить хазяйську дочку. Та як її не любить? Вона собі городянка, міщанка, та, кажуть, хороша, тай хороша! А думаю, як убереть ся, так намиста ще більш як у мене; а скриня з добром мала? та ще, думаю, і не одна; там може такі великі, та розмальовані, та на колесах, а подушок, подушок! Так може по саму стелю... Так куди вже йому до мене! Він на таких і не подивить ся. Ось так думала Маруся прийшовши до дому і сївши у хаті на лаві.

Дивила ся стара Настя, мати її, лежучи на полу (поміст, підлога) та стогнучи від недуги, що дочка її сидить смутна і невесела і нічого про весіллє не розказує і за діло не приймаєсть ся; дивила ся довго, а далї стала питати:

»Чого ти, доню, така невесела, мов у воду опущена? Чи не занедужала, нехай Бог боронить? Гляди лиш, як ще й ти звалиш ся, що батько з нами буде робити! Кажи бо, що в тебе болить?«

— Нічого, мамо! — каже Маруся.

— Чи не порвала намиста, жартуючи на весїлї?« пита мати.

— Ні, мамо!

»Чи не зобидив тебе хто? то батькови скажи, він зараз уступить ся«.

— Ні, мамо!

»Так, колиж нема нічого, так чогож так сидїти? Пішлаб по воду: пора наставляти вечеряти«.

— Зараз, мамо, — сказала Маруся, а сама ні з місця.

Дожидала мати, дожидала, далї впять за неї: так вже на силу, та на превелику силу розколихала її, що

вона не роздяглась і не поховавши гаразд ні скиндячок, ні намиста і ніякої одежі, узяла кошик, щоб то у городі зілля нарвати, та замість огорода, пішла до криниці по воду, неначе з відрами; йде і байдуже. Та вже як прийшла до криниці і як стали над нею люди там сміятись, так вона тоді схаменулась і мерщій до дому. Щож? І до дому вернувши не лучча була; затопила в печі і наставля горщки порожні; замісць шпона, щоб заправити борщ, вона сіль тре у макітрі, та підлива борщу... І що ні возьме, до чого і не кинеть ся, усе не так, усе не до шмиги, так, що і старий Наум, вернувши до дому і дивлячись на таке її поранє, аж сам дивувавсь.

Сяк так віддавши вечерю, Маруся пішла до коров, а Настя стала журити ся і каже Наумови:

»Ох, мені лишенько тяжке! — Щож отсе з Марусею дїєть ся? Каже — зовсїм здорова, а за що ні принь меть ся, що не пічне робити, усе не до ладу, усе не так, як треба. Та чогось собі чи журить ся, чи що? Нехай Бог боронить чи не з очий їй сталось?«

— У вас, у жінок, усе з очий, — заворчав Наум. — Чи дитина змерзла на холоді, чи дитині душно в хаті, ви кажете — з очий; голодна, їсти просить — з очий; наївшись, не хоче, — і то з очий: чи засміялась, чи зажурилась, чи сіла, чи встала — усе з очий; усе про все у вас очи. А що очи можуть зробити? Нічого; дивлять ся собі на світ божий та й годі. Рукою чоловікови біду зробиш а язиком ще й гіршу, а очи нікому не привинні.

»А чомуж баби, котрі знають, тай злизують, тай шепчуть? Як би воно нічого, то нічогоб і не робили, а то...

— На те шепчуть і злизують, щоб таких дурнів дурити, як ти і прочії. Потурай тільки їм, вони, пожалуй, раді, щоб тобі за все, про все шептати, аби-б грошики лупити. А хто що може чоловікови зробити опріч

Бога милосердного? Він нашле біду, він і помилує; тільки молись і його одного знай, а з тою босовщиною, з ворожками та знахурами не водись. Помолись, Насте, хоч лежачи Богу, коли не здужаєш піднестись; і я таки помолюсь, то й гляди, що Маруся наша завтра зовсім здорова буде. Мовчиж, он — вона іде.

Маруся, зовсім упоравшись і поприбиравши, розпитувала матір чого треба в місті купити і узяла у батька скільки треба гроший, послалась (постелила) на лаві, помолилась Богу і зверх усього вдарила три поклони, щоб вже більш не думати про Василя. Її так батько вчив: коли, каже, тобі чого треба, або журба тебе візьме, зараз до Бога. Вдар три поклони і проси об чому тобі нужда і жди певно від Нього милости. Він наш Отець, він зна, що кому у якеє время послать.

От з такою думкою лягла Маруся. Так щож? І сон її не бере. Тай діло ще дума.., та це об Василеви, де-то вже! Вона його і знати не хоче... тай нащо він... Він досі вже посватаний, адже і хусточка у нього, що з кишені виймав, то не хлопяча, а приїьмом (очевидно) дівоча, і вже вірно вона йому подарувала... та він же невеселий на весіллї був... от-то мабуть скучав за своєю голубкою... та ще щоб я об ньому думала? Як би не так! Він собі і сидів наче один у лісї, ні на кого і не дививсь... Далї здохнула і дума: і мене зачіпав тими горіхами, як би то вже так!... Нї, Василю, не нашим дївчатам об тобі думати, у тебе є своя... От уже любить її, думаю.... Бачить ся, усе об нїй так і думав, бо в очах так і видно було слїзоньки... тепер вже вони десь у куночцї... і вона вже певно цїлує його у тї оченьки, що як блискавка, як зглянe, так і сяє... от вже не цїлує вона їх!... Тогож то він по нїй мав плакати... Чогож отсе я плачу?... Ох, горенько менї тяжке!... Колиб була знала, не ходилаб була на те весїлля!... На що було розпитувати Олену про нього! Та дарма: я вже зовсїм про нього і не думаю... та й він же про мене тож. Мо-

же він думав що... теє-то... яб-то.., що, каже: я знаю такого що тебе любить, а я йомуб то вже не можна, що вже він посватаний.., Бог з тобою! Нехай тобі Бог помага! І ожени ся і люби ся...Та чогож я усе плачу?... От-того і туга така, що за чим я на те весілля ходила... Тепер засну вже... Завтра чим світ устану, піду на торг, тай розбю свою тугу. Колиж зним стрінусь на містї, то буцїм і його не знаю і не буду на нього і дивитись. А вже він вірно, з нею ходити-ме по базарі, та дещо купувати муть... бо мабуть, і весїлля швидко буде... То то вже він буде рад як оженить ся!... А вона?... Чогож я заливаюсь злезоньками?... Ох, бідонько моя!... Ох, горенько моє! Чого така я на те весілля ходила?...

От так то бідна Маруся, не хотївши і споминати про Василя, тільки об нїм і думала і хоч-би тобі на хвилиночку очицями звела; плакала та журила ся цілісеньку ніч. А й довга ніч у нас на клечальній недїлї! Вечірня зоря ще не погасне, а світова вже й заньмаєть ся; блисне Віз, та вже докотившись до сонця.

От і тепер. Тільки що зірочки засяли у Бога милосердного на небесах, тільки що розсвітились, тай то не зовсїм ясно, а наче крізь серпанок (вельон, сіткова матерія)... соловейко стих, біля своєї самички, щоб виспалась хорошенько, нежахаючись вітрець заснув і гілочки по садкам дрімаючи ледве-ледве колишуть ся, тільки й чути, що через греблю на лотоках водиця цїдить ся і мов хто пищечком казку каже, що так і дрімаєть ся, а то усюди тихенько... аж ось — не довго, зірочка покотилась... далї друга... третя — і поховались у синьому небі, мов у море канули, а прощаючись з землею, трошки сплакнули... от від їх слїзоньок впала роса на землю. Канула її крапелька, зашелестїла у ярі — і прокинув ся вітрець, тай поколихав тихенько гільки по садкам та по ліскам... от і попрокидались пташки-самочки, лупнули очицями, зацмокали носиками... тут зараз їх самчики, що біля них дрімали, по пробур-

кувались і з радощів — що настає вять божий день і вони будуть з своїми самочками літати, гратись, любитись, і що може яка і яєчко знесе — з тих то радощів заспівали своїх пісеньок, що рано й вечер хвалять Господа небесного, Отця милосердного, як чоловікови, так усякому звірю, птиці, тай самій манюсенькій комашечці, що й оком не вздрини. А не-хто вже виспівувать як соловейко! Защебетав, залящав, зачиркав, засвистав, затріщав... то стихне, ніби пошепче своїй самочці, як її любить, а вона йому мабуть скаже, що й вона його любить і похваля його пісеньки, то з радощів і гукне на увесь садок... а як промеж того ще і носичками поцілують ся, тут він вже і не стямить ся... зажмурить ся, защебече, затерчить, що аж неначе охрипне, та знову, ще дужче лясне. Задрибоче, що аж дух йому запирає ть ся... Та усеж то так гарно, так гарно, що розказати не можна, а на душі весело!

От на березах і листя зашуміли промеж себе, що й вони, по ласці божій будуть красуватись на ясному сонечку. — Схаменулась травонька, як скропила її небесная рісочка: піднялись стебелинчи, розпукались цвіточки і порозїввавши ротички свої, надихали на усю долину таким запахом, що почувши його, забудеш про усе і тільки здихнувши подумаєш: »Боже милосердний, Отче наш небесний! І се усе, що тільки є на землї, у водї, під небесами, се усе Ти тільки по єдиному милосердію свойому для чоловіка сотворив еси? А він сеє мізернеє созданіє (сотворіне), ся билина, ся пиль і порошина, чи він же тобі благодарить? і як?... О Боже праведний, буди і всегда милостив нам грішним!... Більш сього не вміємо що й сказать!

От і ріднесенький туманець (мрака) пав на річеньку мов парубок пригорнувшись до дівчиноньки і у купі з нею побігли ховатись межи крутими берегами. Далї і хмарочки стали розходитись, порідчали і стали звертатись купками, мов клубочки, розступатись, щоб

дати дорогу для якогось иншого, важного гостя, нїби царя якого, дїющого добро усьому миру і покотились геть-геть за крутії гори, щоб тільки відтіля дивитись на те що тут буде!... Ось і зачервонїло на тїй дорозї, де йому треба йти і розіслалось мов сукно, як кармазин красне; далї, неначе срібні цвітки по нъому хто посипав; а тут і увесь путь став мов золотим піском по червоному полю посипаний... Зазолотились і верхівя дерева по лїсам... і ось золотий по них пісок сиплеть ся по дереву нижче... нижче... Усе стихло... Чогось жде!.. Стало випирять зза землї... що? І світло і огонь і краса... І вже і на крайок його не можна зиркнути оком, щож буде як усе явить ся миру?.. І золоті проміні від нього обсипали усю землю, і самії небеса стали нїби ще краще... Усе мовчить, жада, щоб швидше явила ся у повноті краса миру... Іде... викотилось зовсїм... озирнуло землю і... неначе повелївало: »Хвалїте Господа, що создав і мене і вас і кождий день посила мене давать усьому миру світ і усякому диханію жизнь...« Тут знова пташечки неначе по чийому наученю защебетали, усе мов знова ожило, чоловік знов принявсь за дїло своє... і що то: увесь мир ізрадував ся!...

IV.

Ось вийшов і Василь із садка. Він добре чув, що Маруся з Оленою змовились у купі йти на місто, так він вже і не пішов до дому в город, а у тім же селї, від города верстов з чотири, скитав ся усю ніч, і як стало свитати, то він вже і беріг їх. Визиравши із садочка, побачив, що дві дївчини геть-геть відстали від народу, тихенько йдуть собі і розговорюють: він зараз відгадав що хто то йде, бо серце у нього тьохнуло і подало звістку. От-то він і пішов, буцїм то у город, тихою стунею, похиливши голову, мов задумав ся, а у самого аж жижки (жили) трусять ся і дух йому захватує від радощів, що ще побачить Марусю і поговорить з нею.

От ідуть дівчата; Олена як сорока скреготче, що на ум збере, а Маруся буцім то і слуха, та усе про своє гада... аж зирк!... і пізнала свого Василя!... руки і ноги затрусили ея, у животі похолонуло, дух занявсь і сама ні з місця.

»Та йди бо швидше, — крикнула на неї Олена. Чого ти зупиняєш? І так спізнились.«

— Та хто його зна, чи спіткнулась, чи що, — каже Маруся, сама-ж ні з місця, хоч так би і летіла до Василя, як та голубка до голуба; бо вже й забула, що мабуть він не її любить, що він вже посватаний на хазяйській дочці... усе забула, а тільки того й бажа, щоб бути у купці з своїм Василечком .

От як почув Василь, що дівчата за ним гомонять, озирнувсь до них, взяв шапочку, поклонивсь і каже:

»Добрийдень, дівчата. Боже вам помагай!«

— Спасибі!... нехай і вам Бог помагає! — сказали йому ув один голос дівчата.

От їм і каже Василь: »Чи не бігла против вас яка собака?«

— Цур їй, пек від нас! — каже Олена; — ми її не бачили: хиба де біга?

»Ось тутечка тільки перед вами кидалась на людей« — казав Василь: — то проженуть її, а вона відтіля забіжить, тай не знаєш, відкіля її і стерегтись. Та така сердита, на всіх так і кидаєть ся. Так я отсе виломив собі коляку, та йду і озираюсь«.

— Ох, лишенько! я її боюсь! Верніможь Марусю, — каже Олена.

»Не бійтесь дівчатка; адже ви у город і я у город, то я з вами буду йти, а коли набіжить, то вас обороню!«

— От спасибі! Тепер нам, Марусю, не страшно — казала Олена, а сама радісенька була, що з парубком буде йти усю дорогу. От так і пішли собі у купці.

Зовсім же то наш Василь збрехав, що будьто там

бігла яка-б то собака. О, він знарошне їх налякав, щоб вони припросили його проводити їх і щоб не церемонили ся з ним іти.

Ось як йдуть і Василь їх понережа — звісно вже, молодецька походка (хід) против дівочої, — тай піджида їх; от Маруся збирала ся, як би то з ним заговорити, а далї каже:

»Бачите, як ми тихенько йдемо і ви нас піджидаєте. Може ми вам боронимо (перешкаджаємо)«.

— А чим? — каже Василь.

А Маруся каже: »Тим, що може вам... пильно треба у городї бути? Може вас хазя... хазяїн жде?« себто на здогад буряків, щоб випитати його, чи не скаже чого про хазяйську дочку.

— І вже менї тепер город! забув про нього і думати, — сказав Василь, а далї тяжко здохнувши і каже: Одно в мене на думцї — колиб то Бог поміг! Тільки за тим і піду до хазяїна, щоб...

»А чому ви учора на весїллї не танцювали?« — перебила йому Олена, почала з ним нащекувати. Він їй слово нехотячи скаже, а вона йому десять: та так і стриже, та вигадує, та докладає, та придирасть ся, що вже Василь ніяким побитом і не відчепить ся від неї. А сердешнаж то Маруся зачепила було Василя, — тепер і сама не рада. Вжеж тепер він не таючись, сказав, що у нього є на думцї і що за тим тільки і йде до хазяїна. Се вже певно, щоб домовити ся об сватанню на його дочцї.

От у таких гадках та думках іде не іде і ноги не служать і сердить ся на себе, чого вона на торг пішла; сердить ся на Василя, чого він їм на зустріч попав ся і вже мов засватаний, а з чужими дївчатами ходити-ме по базарю, сердить ся і на Олену чого вона така весела, чого так з засватаним парубком нащикує; сердить ся на усїх і за все, а сама не зна на кого і за що.

От прийшли у город, походили по базарю: Олена зараз скупила усе, що треба їй було, а Маруся тільки ходить за нею та світом нудить і усе нападаєть ся на Олену, що притьмом пора до дому. А Василь усе за ними ходить, та як той міхоноша у колядцї — носить Марусин кошик та складає, що Олена купує. Далї осміливсь якось то спитати Марусю (бо бачивши, що вона цїлу дорогу мовчала, думав певно, що вона на нього сердить ся), тай пита:

»А ти, Марусю, чом не купуєш?«

— Та менї не богацько... де чого й купувати... — каже Маруся, тай відвернулась від нього, щоб не дивитись на чужого жениха: тільки й треба купити матері кресало на люльку... а батькови ниток красних... на мережки до хусток... та яловичини.., на Петрівку...

От-так наверникала (наплела) наша Маруся, що трохи й сим Василь їй у вічі не насміявсь; ще то добре, що не чула сього Олена, торгуючи у перекупки шпильки.

Василь тілько собі тихенько усміхнувсь, бо догадавсь, що щось не так воно є, тай узявсь, що треба було Марусї купити. Покупивши і посткладавши усе до купи, каже:

»Вжеж як хочете, дївчатка, а я вас супроводжу аж до дому, щоб оборонити вас від собаки; тай менї таки у вашім селї є до одного чоловіка дїло.«

Опять таки Василь збрехав; не було йому нїякого дїла нї до якого чоловіка, а хотїлось йому... та побачимо, що буде дальш.

От і пішли вони собі вять у купцї з города. Тільки що вийшли з улиць на степок, от Олена як крикне: »От я дурна та божевільна! Забула зайти до шевця по батькові чоботи. Що тут менї на світї робити?«

Поговоривши порадились, щоб Олена сама вернулась у город за чоботами, за тим, що не далеко і у вулицях не страшно, а Василь, щоб зостав ся біля Ма-

русї і щоб тут-же дожидали Олени, а вона мусїла швиденько вернутись.

От як зостали ся у двох Василь з Марусею, та й посїдали на горбику, зараз Василь їй каже:

»Марусю! хоч ти розсердиш ся на мене, хоч проженеш від себе, хоч не звелиш нїколи на очи попадатись, а я таки тобі тепер договорю, що учора хотїв сказати...«

— Що там таке? — спитала Маруся, а сама злякала ся так, що не можна й розказувати, а сама не зна чого.

»Марусю! Чи я ж один був би такий на світї, щоб побачивши тебе не полюбив щиро? Люблю тебе, Марусенько, усїм серцем моїм, люблю тебе більш усього на світї!... Не сердь ся на мене, не відвертай ся, не затуляй очиць своїх білою рученькою; дай її менї сюди, нехай пригорну її до свого серденька, та тогдї хоч і вмру, коли тобі не вгодна щира моя любов!... Щож ти мовчиш, чом не глянеш на мене?... Промов до мене хоч пів словечка; скажи, що ти не сердиш ся за мою любов. Розпізнавай мене, розпитуй про мене, може таки про мене щонебудь і добре почуєш?...«

Тільки що став Василь так говорити, то Маруся і не стямилась; серденько у неї так і бєть ся, а сама як у лихоманцї, так і трусить ся, боїть ся і сама не зна чого; колиб земля розступила ся, так би вона і кинулась туди, тай... Василя потягнула за собою; колиб їй крила, полетїлаб на край світа... та не сама, а усеб таки з Василем. Щож їй робити? Земля не розступаєть ся, крил у неї нема, ноги неначе не її, одну руку хватив Василь тай держить біля свого серця, а воно також колотить ся, як і в неї, очиыами зовсїм світа не бачить, а ще таки другою рукою закрила їх, тай питаєть ся Василя так тихесенько, що й сама гаразд не чула:

»Аджеж ти просватаний?...«

— Ні, Марусю, ні на кому я не сватаний і ні об одній дівчині до сеї пори і не думав. Побачивши тебе учора, світ менї повернув ся; без тебе не хочу жити, та бачу й сам, що не можна менї без тебе й дихати. Тай де я найду краще тебе?

»А хазяйська дочка? Адже він тебе бере у прийми?« — сказала Маруся вже трохи сміліше, бо на серцї й не так важко вже стало.

— Не тільки хазяйська дочка, та хоч би й королівна, хоч княгиня, та хоч би й сама охвіцерівна, — не подивлю ся ні на кого, усїми згордую для тебе. Одна моя втїха, одно моє щастя, коли ти мене будеш хоч трошечки любити!... Розпитай про мене, цїлий год ждати-му тільки...

»Е! год!... так довго-бо...«

— Скільки хоч, що хоч роби зі мною, тільки не проганяй від себе, не сердь ся...«

»Та я не сержусь...« ,

— Чогож ти закриваєш ся, чого відвертаєш ся від мене? Може любиш кого другого? Кажи не сором ся: нехай я сам почую від тебе, тай піду світ за очима!

»Нї бо... я другого не люблю...«

— Так глянь же на мене, не закривай ся!

»Але! щеб не закриватись... менї бо стидно...«

— Чого-ж тобі стидно, скажи? Тут нема нічого, що я кажу...

»А тож і не стидно сказати... що я тебе... люблю? Нї за-що в світї не скажу...« — та сеє сказавши, як заплаче гірко і стала його прохати: »Василечку, голубчику, соколику мій! Не випитуй же в мене, чи я тебе люблю: я сього тобі з роду не скажу, щоб ти не поміняв ся наді мною... Я й сама не знаю, що зо мною стало ся; я ще нікого не любила, нікого не хотїла любити, цурала ся парубків, а як побачила тебе, світ менї став немилий, усїм я нудила, усюди я скучала; а як ска

зали, що ти просватаний, так я й сама не знала, що ї робити...

— Марусенько моя, лебідочко, зірочко моя, рибочко, перепілочко! — приговорював Василь, обнімаючи Марусю. — Яж землї під собою не чую... Я мов у раю! Чи не сплю лишень я... Чи се правда, що ти любиш мене, Марусенько? Скажи менї, правда?

»Не скажу, Василечку; ні Богу не скажу.«

— Чом не хочеш завірити (заповнити) об моїм щастї?

»Стидно-бо!..«

— Марусю! одже поцїлую, коли не скажеш.

»Та хоч десять раз цїлуй, аби не я тебе, а усе таки не скажу...«

— От так-же!... от так... от так-же.. приговорював Василь, цїлуючи її раз по пять не віддихаючи та впять знову за теж... та вже не зміг і слова промовити... А Маруся лежить в нього на руках, і сама себе не тямить, чи вона у раю, чи вона де! Так їй хороше було! Хоче щось сказати і слова не промовить; хоче від нього вирвати ся, так неначе прикована до Василевої шиї; хоче зажмуритись, так очи проти її волї так зирають у Василеві очи, що як угіля на вогнї палають; хоче від нього відвернутись, а і сама не зна, як горнеть ся до нього... А він?... Він тольки розглида її неначе їсть її очима: забув увесь світ' хоч би йому тут пушок (армат- палили, хоч би хто його нї кликав, нічим би не вважив, тільки що розглида свою Марусеньку, держачи її на своїх руках.

Далї схаменулась вона: здихнула тяжко і крізь слези сказала:

»Василечку! що це зо мною сталось? Нїчого не тямлю, не знаю сама себе: тільки у мене й на думцї, що ти мене любиш, що ти мій!... Боюсь тільки, чи нема менї за се гріха?«

— За що, моя Марусенько? — сказав Василь,

пригорнувши її до свого серденька і поцілував щиро.

»Ох, не цілуй мене, мій сизий голубоньку! Менї усе здаєть ся, що гріх нам за се... Боюсь прогнївити Бога!...«

— Так я-ж тобі, моя Марусенько тим же Богом божу ся, що нема у сьому нїякого гріха. Він повелїв бути мужу і женї; заповідає, щоб вони любили одно другого і щоб до смерти не розлучали ся. Тепер ми любимо ся; дасть Бог сповнимо святий закон, тогдї не розлучимо ся на вік наш; а до того часу, як зійдемо ся, нам можна без гріха і любити ся і голубити ся...

»А не дай Боже, як...« — сказала Маруся, тай притулила ся до Василевого плеча; і не доказала і боїть ся зглянути на нього.

— Не доведи до того, Боже! — аж скрикнув Василь аж злякав ся, подумавши, про що Маруся йому тільки нагадувати стала. — Буду — каже — тебе, моя зазуленько, як ока берегти. Нїяка скверна, бісовська думка і на серці не буде. Не бійсь мене, я знаю Бога небесного! Він покара за злеє дїло, усе рівно, що за душогубство. Не бій ся, кажу, мене: і колиб вже й так прийшлось, щоб ти стала забувати і Бога і стид людський, то я тебе обережу як братїк сестрицю... •

»Братїку мій милесенький! — скрикнула Маруся й обняла його рученятами: довго дивила ся йому у вічи, як тая ясочка, а далї й каже: »Тепер я сама тебе поцілую аж тричі, бо знаю, що й в тебе на думцї нема нїякого худа (зла)«. Тай припала йому на плече, заглядаючи йому у вічи, та так пильно, нїби той баранчик, що його хотять зарізати, а він жалїбно дивить ся, так і вона зирнула на Василя, а слезонька, неначе тая росочка на цвіточку, так у неї на очицях засяла' та так жалїбно, як тая сопілочка заграла, так вона його спитала: Як же ти мене після сего покинеш: »Як же ти мене після сего покинеш?

— Не говори менї сього, Маню, і не думай об сїм,

моя крлшечко! Гріх божитись, а от я смертельною клят вою побожу ся, коли ти менї не віриш...

Вірю, вірю, мій соколику, мій лебедику! і щоб ти менї не сказав, усьому вірити буду!...«

Богато розказувати що там Василь з Марусею роз мовляли; забули про увесь світ і де вони є і що кругом них і як би не гукнула ще з далека на них Олена. тоб — підкравшись тіхенько — бачилаб усе як вони поговорюють, поговорюють, тай знова цїлують ся. Якже почули Олену, так зараз і розрізнили ся. наче і не вони: Василь став, буцїм мала дитина, пісочком пересипатись. а Маруся тут же знайшла черепочки, та давай у креймахи (забава черепочками) грати, а самі і не зирнуть ся між собою.

От пішли усї у купі до дому. Олена подумала: нїколи не була вона така весела і говірлива, ти ще з нарубком що було їх жахати ся, як не знать чого, а тепер сама заговорює, жартує, вигадує і знай сміє ть ся з Василем, а мене буцїм і нема з нею. У ранцї як йшли так пари з уст не пустила, а тепер не замовчить нї на часинку: у ранцї на силу йшла і на мене понадалась. чого я спішу, а тут поперед усїх біжить. землї під собою не чує, та знай кидає на Василя то пісочком, то скипочками, а він її ловить, а піймавши... аж руки крутить. Се щось не даром! Тривай лишень, ти смирна що нас було за ігранки з парубками коришь я тобі віддячу...«

Стали доходити до села, от Василь і каже:

»Тепер же прощайте, дївчатка. Менї так весело було з вами: спасибі вам, і дуже спасибі за все, за все. Не знаю, коли то з вами побачусь?« (А у Марусї аж слїзоньки покотились: обтерла швидше хусточкою, щоб Олена не бачила, тай стала нїби го пісеньку мугикати і неначе підтанцьовує під неї, та сама пильно дивить ся у вічи Василю). »Нате-ж усе, каже Василь.

ваше добро; вибирайте з кошика; може чи не загубив я чого? А я вже піду своєю дорогою«.

От дівчата стали вибирати, Олена все забрала і поклала за пазуху, а Маруся, переглядівши, посклада-ла у кошик і пішли собі. Тільки що відійшов від них Василь чимало, аж Маруся буцім то схаменулась і зга-дала і каже:

»От також! усе позабирала, а синій каменець, що батько звелів купити, я й не взяла від Василя. Побіжу, дожену його!«Доганя, а сама знай кричить, щоб він підождав. Вжеж щоб то Василь та не почув би Марусиного голосу? Не знаю! Стоїть як на патичках і дожидає, щоб Маруся підбігла до нього і що то вона йому скаже!

Ось що то вона, догнавши його, казала: »Я знарошне буцім то забула у тебе синій каменець, щоб тобі нишком сказати: Приходь сьогодня на озера, що у нашому бору, я там буду, то ще поговоримо. Пустиж, не заньмай мене, щоб Олена не догадалась. Ке-сюди каменець і прощай, мій соколику милий! Приходь-же!« — сказавши, та скільки є духу до Олени.

»Доброж до якого часу! Не буде мене тепер зупиняти!

V.

Прийшла Маруся до дому: Батечку! весела, моторна, і говорить, і розказує, і порасть ся за трьох так, що мати дивлячись на неї, аж повеселійшала і їй полїшало. Хотїла було сваритись на дочку, за чим довго проходила, та та-ж як узяла коло неї леститись і приговорювати і розважати її, а сама піч топити, горшки наставляти так, що горить у неї дїло.

Не вспіла мати оглянутись, вже у Марусї готов обід: сїла, ручки зложила, і знай матері розказує, якто їй було добре іти на базар холодком, що бачила на містї, як торгувалась, як купувала, і кого бачила, і з

ким говорила, і яка проява лучалась, усе, усе, до послїднього раз по пять розказувала; тільки про Василя нї чичирк! Вонаб то хотїла і матері розказати, та не знала, з якого кінця узятись тай подумала: »Нехай-же спитаюсь у Василя; він мене навчить як про се розказати«.

Прийшов і старий Наум' обіда і дума: »З роду Маруся такого доброго борщу не варила, як сьогодня; і мнясо добре спечене, і усе-таки гаразд, а лучче усього,що сама така веселенька і усе вигадує і жартує«.Далї і каже Настї: »Бач, яж казав, що не треба нї злизувати, нї шептати, само минеть ся«.

Після обіду, чи прибрала Маруся, чи не прибрала, мерщій ухопила глечичок, тай каже: Піду ж я, мамо, назриваю суниць; там таких богацько на базарі було; і наші дївчата горшечками так і носять. І вам назбираю і може дещо і продам«. Ще мати її нїчого на се не сказала, а вона вже і за воротами і прямо поспіша у бір на озера. Хоч і бачить по дорозї суницї, та не збира а дума: »Василь може вже мабуте жде, піду швидше до нього; а як посиджу з ним, та вертати мусь до дому, тогдї і ягідок назбираю.«

Недовго шукала вона свого Василя; тут зараз і є. Як же зійшлись, та дарма, що тільки може часів три не бачились, а так неначе десять год розно (окремо) були. Обнимають ся, цїлує одно одного, розговорюють, розказують; то побравши ся за рученьки, ходють, то впять посїдають, то впять за же. І не счулись як вже стало вечеріти. І тож бо правда, що коли будеш у купцї з тим, кого любиш, то день так швидко пробіжить як часиночка.

От Маруся перша крикнула: »Ох, менї лишенько! Чи бач, де вже сонце?«

— Так щож, пита Василь.

»А те, каже Маруся, як я до дому піду?«

— Не бійсь нїчого, я тебе опровожу.

» Не те, щоб я боялась, а те, чо ягідок не збирала; а я за ними і просилась у матері. Що мені туг на світі робити? Розкажу Матері, що заговорилась з тобою, тай забула«.

— Ні, Марусенько, потривай ще матері про мене говорити.

»А чомуж?«

— Ще, моє серденько, не уремя. Треба підождати.

»А як се можна? Матері і батькови треба усе зараз розказувати і ніколи перед ними не брехати. Щож я тепер скажу, що не набрала сунички?«

— Що хоч, Маню, те й кажи, а тільки не говори про мене; я сам, як прийде пора, я сам скажу.

»Так гріх же брехати і перед ким небудь, а не тільки...«

— Се не брехня і їм треба усе розказати; тільки як скажеш тепер, а вони, мене не знавши, подумають, що тільки звожу тебе з ума, тебе будуть лаяти, мене стануть цуратись і будуть нас розлучати. Потерпи, моя рибочко, хоч через Петрівку; я так наведу, що вони про мене будуть знати і чути щонебудь непогане; тогді пришлю людей, тогді їм усе роскажеш. То брехня і гріх як зовсім потаїти, а то ми прежде якого часу їм нічого не скажемо. Чи так, моя папяночко? — сказав, тай поцілував її щиро, від серця.

»Може воно і так, — довго подумавши, Маруся сказала. — Я вже нічо не знаю, а усе робитиму, що мені скажеш. Тільки вже Василечку, мій козаченьку, як собі хоч, а я вже більш до тебе не вийду ні сюди, ні на базар, нікуди.

— А сеж чому? — сказав Василь, злякавшись.

»Як собі хоч, а тільки по моїй думці, се вже гріх, коли чого не можна матері сказати, та тее робити нишком від неї. Хоч розсердись зовсім, не тільки так насуп ся, як тепер, тільки вже я не прийду і не дожидай

мене і не шукай мене. Инше діло як би я посватана була, тогдіб і нічого: а то хтонебудь побачить, за про мене ще й слава піде. Не хочу, не хочу! Нехай Бог боронить! Мені тепер і Олени странно: вона щось дивилась на нас пильненько, як вернула ся з города, і усе щось собі під ніс бормотала. Зараз-же прийшовши, піду до неї і усе їй розкажу і попрошу, щоб до часу нікому не говорила. Прощай-же, мій соколику Василечку! Не сердь ся-ж бо на мене; адже ти кажеш, що скоро пришлеш старостів, от ми не на довго розлучаємось«.

Скільки не просив, як то ні молив її Василь, щоб таки виходила сюди хоч через день, або через два — так за що на світі не захотіла і з тим пішла до дому, не звелївши йому іти за собою. Він пішов, понуривши голову, горою до дому, а вона бором, тай здумала, щоб не так то перед матїрю у брехунах зостатись: пішла против череди, знавши, що й Олена кожного вечера тож виходить. От і хотїла її усе про Василя розказати і просити, щоб мовчала.

Олена не вийшла проти череди і дївчата сказали, що сьогодня ранком, поки вона була на місці, приїхали старости і жених аж з хуторів; та не подивились ні на закон, ні на що, бо чоловік крінко хороший і рушники ранком подавали, далї звінчали і узявши її з батьком і матїрю поїхали і там на хуторах, аж верстов за двадцять і весїля будуть справляти. Агу! нашій Марусї трошки легше стало, що не буде свидїтеля (свідка), як вона подружила з Василем.

Прийшовши до дому, тяжко їй було відбрехуватись перед матїрю, що не принесла ягідок, бо з роду не брехавши ні в чім, не знала як і викрутитись і що сказати? Сяк-так, то чередою, то Оленою, затерла, замяла дїло — і кінцї у воду.

Поки поралась та прибирала і була з матїрю, так їй і весело було, а тим більш, що матері стало лекше і

вже піднялась з постелї; батько тож веселий і ласкавий був до неї; от вона не тільки не журилась, та ще сама собі дякувала, що так з Василем зробила; і ходячи і пораючись усе думала: »Колиб швидше, можна було розказати про Василя, то як би гріх з душі«.

Як же лягла на постіль, так і не подумала, щоб спати. Зараз прийшов їй на думку Василь, як то він, мабуть, журить ся, що не скоро з нею побачить ся; та як і їй бути? Як, не бачившись з Василем недїлю, або може, нехай Бог боронить, і дві, як і жити на світї... »Іще таки учора, дума собі, ще я не так його любила, як сьогодня, післям того часу, як він сказав, що мене любить, та ще... як поцїлував!« Та здумавши се, як засоромилась! і по ночі чує, що вид у неї як жар горить! »Щож отсе я наробила?« дума собі. »Чи сеж я, що і слухати не хотїла об хлопцях? Крізь землюб пішла від стида і сорому! А що як се Василь надо мною сміє ть ся?« Тут їй ще душнійше стало: а далї як роздума, що Василь зовсїм не такий, щоб йому сміятись, і що він божив ся, що крінко її любить, то і утихомирилась, і тільки того соромилась, що... цїлувала ся з ним і у бору довго з ним сидїла. »Та сеж вже, так дума, і в перше і в останнє. Се на мене любов напала, а матуся казала, що любов як сон: ні заїси, ні заспиш, і що робиш, не знаєш, мов вві снї. Борони мати Божа, щоб я гіршого чого не зробила! Та як не буду з ним бачитись то і жартувати ні-з-ким буде. Добреж я зробила і сама собі дякую, що не звелїла йому до себе ходити.

Так собі порадившись, устала (бо вже і розвидло), і зараз принялась поратись. Щож? Тут корову доїть, а сама озирасть ся, чи не йде Василь. По воду пішла, оглядасть ся Василя; у хатї сало товче, а на дворі поглядала, чи не Василь їх відчиня. За стіл сїла обідати, а сама у віконце усе зирк, та зирк, чи не йде Василь. І жде його і не жде, і хоче, щоб прийшов і боїть ся, щоб не прийшов.

Після обід, у хаті сидячи, дума: „Коли-б не ввійшов! Піду на вдвіря.” На двір вийде: „Коли-б не йшов вулицею, та щоб мене не побачив, піду лучше у хату.” І так знай світом чого нудить у день, а вночі мало чого й спить, усе їй на думці, що коли-то вона побачить Василя, і коли-то не буде з ним розлучатись.

І Василь не луччий був її. Не тільки роботу, покинув хазяїна і город; знай блука круг села, де жила Маруся. Ходить, ходить, у бір піде, над озерами, де з нею сидів, сяде — нема Марусі, не йде Маруся. По селу вулицями ходить, та не зна, де її хата, не зна як і батька зовуть і прозивають. Маруся тай Маруся, більш йому нічого нетреба було знати, і він її не питав, за тим, що ніколи було; ще їй розказував, як її любить, або слухав, як вона розказувала, що як вона його любить.

От вже і пущаня прийшло, тиждень Петрівки минаєть ся; ходить наш Василь і не зна що вже йому і робить. Аж ось, іде своєю дорогою, бачить, чоловік віз мішки від вітряка та вісь йому і уломилась. Чоловік той хоче, щоб підвязати як небудь, так шкапа не стоїть; і той чоловік мучить ся з нею, а друге й те, що і воза не підниме,бо вже собі старенький був.

От Василь, парень - друзяка, побачивши сеє, підийшов до нього, поздоровкав ся і каже: „Ке-лишень, дядьку, я тобі поможу, а то не з твоєю силою справитись з мішками і з шкапою. Чоловік той подякував і попросив помогти. Василь як приняв ся, разом справили віз і сяк-так, на трьох колесах можна було доїхати. Чоловік ще більш дякував Василеви і просив, коли по дорозі, проводити його до двора, щоб часом не порозвязувало ся, тогді він впять не здужа справити, а вже вечеріло.

Василь пішов за ним помалу і нічого не розпитував, бо йому до сього було байдуже, тільки знай об Марусі й думав. От іде, та іде за возом — бачить, чоловік

у тім селї, де Маруся живе, та повернув у вулицю; Василь зрадував ся: „От, дума, тут пробуду, то може щоебудь прочую про Марусю, як-то вона, моя галочка, поживає."

Аж от з'їзжає чоловік на двір. Василь зирк! біжить його Маруся на зустріч до чоловіка і кричить: „Де се ви тату, були? Ми вже вас..." тай замовкла, як узріла свого лебедика та з радощів уже не зна, що й робити; вернулась у хату, та аж трусить ся і не зна, що й казати.

Наум (се та і він був) позносивши мішки у комору, розпрягши кобилу і упоравши все з Василем, ввійшли у хату, посїдали, поговорили. Василь вже не мовчав, то про се то про те розпитував; про себе розказував, як живе, де служить: звичайний був против Настї, а на Марусю, що тут микалась то в кімнату, то в хату, то з хати у сїни, то з сїний вижть у хату, і не дивить зовсїм і буцїм-то і не він. І вона собі дарма, неначе його з роду вперше бачить.

Посидївши Василь і наговорившись, став збиратись до дому. Наум і каже: „Приходь, Василю, коли хоч, до нас завтра обідати; недїленька свята, іще наговоримось." Василь сказав, що прийде, поклонивсь і пішов з хати, а Наум і кликнув: „А де ти, Марусю? Проведи Василя від собаки за ворота."

Марусї на руку ковінька; мерщій з хати і ще Василь не вийшов із сїний, вона вже біля нього і счепились рученьками. Вона йому і каже:

„Василечку! як-би це тебе не побачила хоч день тоб і вмерла."

— Завтра, Маню, і я тобі розкажу, як я страждав без тебе. Тепер здїлай милость, прислухай ся, що старі про мене казати муть. Чи будуть хвалити, чи корити? Тай розкажеш менї, щоб я знав, як наше дїло почати.

— А ось що я зроблю, Василечку; коли мої старі будуть тебе хвалити, то я повяжу на голову червону скиндячку і коси покладу; колиж не дай Боже що ні, то повяжу чорну стрічку без кіс. Ти тільки прийдеш, так на мене і дивись, то й знати-меш. Прощай-же, мій лебедику, до завтрього.

Увесь вечір Маруся, хоч ложки, миски перемивала, мисники змивала, ніч мазала, мила ся, та все так тихенько робила, що її не чути було зовсі: боялась-бо вона, щоб через свій шелест не пропустити якого слова, що батько і мати казати муть про Василя; а ті знай його хвалють. Настя те й діло розказує, який він звичайний, який собою красивий; а Наум хвалить, який то він розумний, неначе письменний; я — каже — знаю його весь рід: рід чесний, дядьки заможненькі, хоч він собі сирота; та й ба — і отцевський син не буде такий бравий козак; нічого казать. Маруся не пропустила ні одного слова ще з вечера наготовила червону скиндячку, щоб завтра на голову положити, і з веселестю, і з радостю лягла спати, тільки того вже не можна вірно сказати, чи спала вона ту ніч хоч часинку?

У рапці вирядилась що найкраще; поклела коси у самі маленькі дрібушки і вінком на голову поклала; повязала які були луччі скиндячки, а зверх усіх положила червону і квіточками заквітчалась. Чи шатнулась там, чи як вже обідати у неї поспіло; борщик з живою рибкою (бігала сама з вечера до сусіда, рибалки, тай випрохала), каша пшоняна до олії, солона тараня з пшеничними галушечками, та вареники з сімяною макухою. Упоравшись, ще з батьком до церкви сходила.

Тільки що вернулись з церкви, Маруся зирк у рікно, аж Василь уже і йде; зараз вибігла, буцім борони ти його від собаки, а більш за тим, щоб подивитивсь,

що на ній червона скиндячка. От вбігла, та мерщій і кричить: „Не бійсь, не бійсь!" а рукою поводить по лобови, неначе каже: „Не бійсь, ось бач, що червона скиндячка!"

Ну, як там було, пообідали гарненько і наговорились. Після обід Наум ліг до Настї ськатись, тай заснув, а далї і Настя схилилась, тай заснула. А молоді, знай собі голублять ся та милують ся. Далї, як старі проснули тай сидїли в хатї, то під коморою у холодку, аж поки зовсїм у вечері Василь пішов до дому.

Унадив ся-ж наш Василь до старого Наума щобожий день: то дїло було до коваля, то до бондаря, то так до чоловіка приходив за дїлом, та усякий раз і зайде до Наума; коли застане то з ним, а коли не застане, то з Настею посидить, поговорить; і так вони вже до нього привикли, що коли який день хоч трохи забарить ся, то вже вони і скучають, і той і та кажуть: „Нема-ж нашого Василя! не йде обідати." Бо усякий раз, вони його зоставляли у себе обідати. А Маруся? Маруся себе не тямила від радощів. Василь прийде, то вона вже найде місцечко, де з ним обо всїм тихенько переговорить і намилуєть ся; а коли і без нього, то тільки й чує, що старі його вихвалюють.

VI.

От дождались і Петра, розговілись.

На самого полу-Петра, так вже перед вечером, вбога Настя в хату, аж задихалась, тай кричить:

„Науме, Науме! либонь старости ідуть."

— До кого?

„Та до нас, до нас; от вже у дворі. Сїдай швидше на лаву! А ти, Марусю, біжи хутко у кімнату, та вбирай ся".

Маруся, як тільки почула про старостів, то що бу

ло у руках, усе попускала і не стямить ся, що й робити, тільки дивить ся на матір, а лиці як жар, так і горять; а сама була румяна, а то почервоніла як калина. От мати мерщій пхнула її у кімнату і стала її убирати у нову плахту і усе, що треба, по дівчачи.

За тим ось стукнуло під дверю палицею тричі. Наум хутко достав нову свиту, новий пояс, одягасть ся, підперізуєть ся, а сам трусить ся, неначе з переляку і каже собі нишечком: „Господи милосердний, дай моїй донечці доброго чоловіка: не за мої гріхи, а за її добрість пошли їй щастя.”

От вже стукнули і в друге, теж тричі палицею.

Наум, одягнувшись зовсім, ізмів із скатерті, що на столї, і посунувши хліб, що завсегда лежить на столї, к покутю (а за тим Настя засвітила свічечку перед образами) сїв на лавку в кінци стола і дожидаєть ся.

Аж ось стукнули під дверми і в трете, теж тричі.

Тогдї Наум перехристив ся і каже до них:

„Коли добрі люде та з добрим словом, то просимо до господи. Насте! Іди ж сїдай і ти.”

От Настя за тим упоравши Марусю, вийшла і перехристившись тричі, сїла біля Наума.

За Наумовим словом ввійшли в хату двох старостів, люде хороші, міщане, у синїх жупанах, аглицької каламайки, поясами попідперізувані, з паличками, і у старшого старости хліб сьвятий у руках. За ними ввійшов Василь... Крий Мати Божа! Нї живий, нї мертвий, білий як стїна.

Прийшовши у хату, старости помолились Богу святому і поклонились хазяїну і хазяйцї.

Зараз Наум (хоч і знав дуже добре, а тільки для закону) пита:

„Що ви за люде і відкіля і за чим вас Бог приніс?”

Старший староста і каже: „Прежде усього позвольте вам поклонитись і добрим словом прислужитись. Не

гордуйте вислухать нас; і коли буде теє, то ми і онеє; колиж наше слово буде не в лад, то ми і підемо назад. А що ми люде чесні і без худої науки, то от-вам хліб святий у руки."

Наум, взявши хліб, поцілував, і положивши на стіл край свого хліба, каже:

Хліб святий приймаємо, а вас послухаємо. Сідайте, люди добрі! До чого ще дійдеть ся, а ви своїх ніг не турбуйте, може і так з далека ішли. А з якого царства, з якого государства?"

Старший староста і каже: „Ми є люде німецькії, а ідемо з землї Турецької. Ми собі ловці, удалії молодці. Раз дома у нашій землї випала метелиця. Я й кажу товаришу; „Чого нам дивити на таку сніговицю, ходім ськать усякого звірю! — І пішли. Їздили, слідили, і нічого не почули. Назустріч нам як раз їде на вороному коню отцей князь (а Василь устав, гай кланяєть ся, бо се про нього говорили!). От після зустречі він каже-говорить нам такії речі:

„Ей ви ловці, добрії молодці! Услужіте менї службу, покажіте дружбу; ось як раз попалась менї лисиця, а [illegible] трохи чи не красна дївиця. Їсти-пити не жа[illegible] її жалаю. Поможіте, піймайте; чого душа захоче, усього від мене бажайте. Десять городов вам і стирту хліба." От ловцям - молодцям того і треба. Пішли ми по слїдам, по усім городам. Перш слїд пішов у Німеччину, а далї у Туреччину; ходимо, шукаємо, а її не піймаємо. Усї царства - государства прійшли, а її не знайшли; от і кажемо князю: „Не стільки звіря в полї, що куниця, попукаємо де інде, найдеть ся і красная дївиця." Так князь затявсь. „Скільки, каже - говорить, по світу нї їзжав, у яких царствах - государствах не бував, а такої куниці, ніби красної дївиці, не видав." От ми уже по слїду ішли, та і в село — як зоветь, не знаємо — прийшли. Тут впять пала метели-

ця; ми ловці давай ходить, давай слідить; сьогодня рано устали і зараз на слід напали. Пішов наш звір та до вас у двір і з двора до хати; тепер жадаємо його піймати. Певно вже наша куниця — у вас у хаті красна дівиця. Нашому слову кінець, а ви зробите нашому ділу кінець. Віддайте нашому князеви куницю, вашу красную дівицю! Чи віддасьте, чи нехай підросте?"

Поки староста се законне слово казав, Маруся у кімнаті усе поклони била, щоб батько віддав її за Василя, а він, сидючи на лавці, крізь двері дивить ся на неї, та тож то здихне, то з нею переглянеть ся. Як-же усе староста розказав і прийшло ся батькови отвітне слово казати, вона так і припала до дверей і слуха.

От Наум усе насушившись слухав, помовчав, а далї каже:

„Не вмію я до прикладу у сїм ділї сказати. Спасибі вам за вашу працю. Йдете ви з дальної дороги, то можеб ви випили по чарцї?"

Маруся як се почула, та в голос! Настя аж об поли руками вдарила, тай крикнула:

„Ох менї лихо? А чомуж се так?"

А Василь так об землю і кинув ся, та аж приповз на вколїшках до Наумових ніг та цїлує їх та гірко плаче і просить:

„Будьте менї батеньком рідненьким! Не згнущайтесь бідним сиротою!... За що в мене душу віднімаєте? Не можу без вашої Марусї жити! Буду вам за батрака вічно служити... Буду усякую вашу волю сповняти .. Що хотїть, те й робіть зо мною! Дайте сиротиночцї ше на світї прожити!..."

Тут Маруся, забувши, що й гоже і що нї, вибігла тож собі і впала до ніг отцевських і просить і плаче, то кинеть ся до матері і руки їх цїлує і приговорює:

„Таточку! голубчику, соколику, лебедику! Матінко моя рідненька! утїнко моя, перепілочко, голубочко!

не погубляйте свого дитяти, дайте мені біденькій ще на світі пожити! не розлучайте мене з моїм Василечком... Не держіть мене як дочку, нехай я буду вам замість наймички; усяку роботу, що скажете, буду робити, і не охну. Не давайте мені ніякої худобоньки, буду сама на себе заробляти, буду вас доглядати і шанувати, аж поки жива. Хоч оден годочок дайте мені з Василечком прожити, щоб і я знала, що то за радість на світі."

От-так і Маруся і Василь одно перед одним усе просили своїх старих, та так жалібно, що старости обидва повставали і знай полами слези утирають. Далі старший староста не витерпів і каже:

„Ох панове - сватове! Не слід мені, бувши у сьому важному чину, лишнє слово говорить; моє діло таке: сказав, що закон велить, та і жди одвіту; що почуєш, з тим назад іди. Сказано дать нам по чарці, так вже тут нічого доброго ждати. Одначе, видючи їх слези і просьбу, якось то моторошно і нам не сказати чого-небудь. А що-пак, Олексієвичу? Нігде дітись: благослови діток, нехай Маруся нас повяже."

Наум тільки покрутив головою, обтер слізку рукавом тай внять понурив голову і мовчить.

Староста каже: „Може стара мати сеє усе вередує?"

— О батечки мої! — зараз каже стара Настя, — чи яж-би не хотіла щастя свойому дитяти? Адже вона моя утроба. Та деж нам лутчого Василя ськати? Він дитина розумна, покірна; усяк би нам позавидував. Так хиба-ж я не жона свойому мужу, щоб не мала його слухати? У нас іде по божому та по старосвіцьки: він мені закон, а не я йому. А чому він не віддає, я не знаю: він Василя завсегда любив. Кажи-бо, Науме, що се ти робиш?" Тут знова приступили і діти плачучи, і стара

Настя голосючи, і старости кланяючись, та знай просють Наума.

Мовчав він, мовчав, тільки знай сльози ковта, далї устав, здохнув жалібно, перехрестивсь перед Господом милосердним, тай каже:

„Одна в мене на світї радість, моя Марусенька! Що божий день молюсь, щоб вона була щаслива; так як-же, молившись об однім, буду сам робити друге? Молившись об її щастї, сам буду її топити? Прощайте, панове - сватово! Коли хочете, то справдї випийте по чарцї; коли-ж нї, то не здивуйте, дайте і менї покій, бо... Ох, не хотїлось було сього казати, та ви мене розжалобили!... Бо менї дуже жалко, що рішаюсь Василя, та нїгде дїтись. Прощайте, люде добрі, ідїть собі, не здивуйте."

Тут впять усї приступили до нього, що коли, кажуть ,любиш Василя, так чом не віддаєш за нього Марусї? Маруся-ж так і повисла йому на шию і обмива його слїзоньками, а Василь тож припав на вколїшки, та гірко плаче, та знай просить.

„Але? чому не віддаю? — сказав Наум здохнувши: — „бо жаль свого родженя. Не той час; при такому важному дїлї, як сватанє, не можна усього говорити. Прийди, Василю, завтра, та сам, без людей, от тут я тобі все розкажу. Більш нїчого і говорити; прощайте! От вам ваш і хлїб святий."

Чи хотїли, чи не хотїли старости, узявши хлїб назад, пішли з хати з Василем, або так сказати, що повели його, бо він сам не здужав і іти

Зостав ся Наум із своєю сїмєю, сїв собі і сумує. Маруся аж звалила ся на піл від слїз, і Настя плачучи сидїла над нею і дивувала ся, що се старому стало ся, що разом зневажив Василя? Об вечері нїхто й не думав; нїкому було поратись і нїхто не хотїв нїчого їсти.

От сидів Наум, сидів; думав та думав, а далї і обізвав ся:

„Годї плакати, Марусю! Устань, та слухай, чого я питати-му.”

Не той був Наум батько, щоб його могла Маруся не послухати. Чи здужала, чи не здужала, а коли батько каже без жартів, та трохи чи й не сердитий, то треба уставати. Устала і втерла слїзоньки і жде, що він їй скаже.

„Ти бачу, Василя знала ще перш, чим я його привів?”

— Знала, пан-отченьку! — і затрусила ся, як осиковий листочок і опустила свої довгії вії на очи, щоб не бачив батько, як їй стало стидно.

„Як-же се було?” — спитав він грізно.

Тут Маруся, хоч і запиняючись, а розказала йому усе: як побачила його у перше на весїлї, як їй стало його жалко, як він цятав ся горішками, як і на базар ідучи зійшли ся, як з базарю вертали ся, що говорили і — нїгде було правди дїти! — як і цїлували ся...

„Ну, ну, що дальше: а почин хороший”, — каже Наум, а сам і видно, що як на ножах сидить.

От Маруся сплакнувши, веселїйш стала було розказувати, як змовили ся з ним зійтись у бір на озера і як зійшли ся, і як...

„Годї, годї!” — закричав не своїм голосом з серця Наум. — „То вже розказуй матері, що не вміла тебе берегти і від худа відводити”. А сам схопивши шапку, хотїв було втїкати на двір, так Маруся так і вхопила ся йому за шию і каже:

— Нї, таточку, нї, мій сизий голубчику! Не погубила себе твоя дочка і не погубить. Матїночко моя ріднесенька! Лутче менї усяку муку приняти, на смерть піду... а не принесу тобі нїякого безчестя нї для якого пана, нї для нїякого однорала; я памятаю ваші молит-

ви, я знаю, що я ваша дочка, так чи можна, щоб я на свою погибель ішла? А ось-як у нас було... Тут вона і розказала, що собі з Василем говорила, і як у них там було, і як вона заборонила Василеви ходити до себе і для чого. Розказала і те, як скучала і журилась без нього; усе розказала до послїдного часу, як що було.

Наум ще таки спитав ся: „Гляди лишень, чи все сьому правда і чи не потаїла ти чого?"...

— Усю правду вам сказала і що нїчого не потаїла, так коли велиш, тату, щоб побожилась, то як-хоч, так і побожусь.

„Гріх великий, каже Наум, божитись, а ще гірше, як надармо; я-ж тобі і без божби вірю. Тепер слухай мене, Марусь. Нераз тобі казав, що дївкою тобі зоставитись не можна, треба заміж іти. Приказував тобі, що тільки кого полюбиш, зараз менї скажи прямо, а я, побачивши, що воно таке є, так-би дїло і кінчав: коли менї не годивсь, то я-б тобі сказав: не треба, не знай його; а колиж-би годив ся, тоб йому поперед усього сказав-би, щоб і ти не знала: присилай, козаче, за рушниками, за тим, щоб поки до сватаня, так щоб не було у вас ніякого женихання, бо воно до добра не доводить. Щастя і твоє і наше з Настею, що Василь такий чесний і богоязний; а другий, і не счула ся-б як би навязав тобі камінь на шию, що й по вік би його не зняла, хиба-б з мосту, та у воду. Як би я знав з самого першу об Василеви, то я-б тобі сказав, за чим не віддам за нього; і ти-б так не пристала до нього і легше було-б його забувати. А тепер як хоч, так і терпи, бо не віддам."

Тут Маруся, як розказала перед своїми усю правду, то й стало їй на души веселїйше і на серце полегшало; почала знова просити батька, щоб таки віддав за Василя, а що вона хоч вік у дївках сидїти ме, а нї-за кого не піде, опріч його.

„Говори! — каже Наум, — а знаєш ти, голово, що батько лучче бачить твоє щастє, чим ти? Ти молода, дурна! Лягай-же, дівко, спати; завтра будеш старіша, чим сьогодня, а від того і умнїша. Перехристив її тай пішов собі від неї.

Нї світ, нї зоря, а вже Василь і в Наума. То сяк, то так пробули до обід. І варивши обід і подававши на стіл, Маруся заливала ся слїзоньками, відгадувавши певно, що в остатнє бачить Василечка. Та правду сказати, так і всї не веселї сидїли, а за обідом до страви нїхто й не приймавсь.

От як позбирали з стола, Наум і каже жінцї і дочцї: „Ідїть собі або у кімнату, або під комору, на простор шити, а нам тут з Василем не мішайте."

От, як повиходили вони, Наум і каже:

„Василю! сядь лишень біля мене, та слухай не перебиваючи, що я тобі скажу. Не по моїй правдї, бо у мене опріч гріхів нема нїчого, а за отцевські і материнські молитви, наградив мене Бог милосердний жінкою доброю, роботящою, покірною і не сварливою. Батьківщини ми з нею не розтратували, а по троху, Бог благословляє, усе добавляємо. Велика милость божа! Рано і вечер дякую за наше не оставленеє, а що найбільша милость божая до вас грішних у тім, а що найбільша милость бомая до нас грішних у тім, що наградив нас дочкою; та ще якою? Се не чоловік, се ангел святий..."

— Ох, правда, дядечку... — перебив Василь, а він його зараз зупинив і каже:

„Цить-бо, Василю, мовчи та слухай, і не перебивай мене. А ти, бачивши її очи або щоки і що вона во всїм собою красивенька, тай хвалиш її; а я не про її тїло, я кажу про її душу. Яка-то вона тихая, слухнянана; Бога небесного зна, і любить, і боїть ся прогнївить його; нас шанує і бережеть ся яко мога, щоб нї в чім

нас не прогнївити. Жалослива не то що до чоловіка, та аж до манїсінькії комашки. Худа ніякого і по духу не зна і боїть ся самії думки об нїм. Яка сама добра і не злобна, так і про усіх дума; усякому повірить, і Бог її сохранив, що вона тебе, а не кого ледачого полюбила; з другим-би пропала на віки вішнії. Та й ти її сердешну, збив було з панталику, знаю усе. Ох! гріх так робити!"

— Дядьку! — обізвавсь було Василь.

„Мовчи, племеннику; ти розкажеш опісля. Таку-ю-то дитину нам Бог милосердний дав; хоч я і батько її, я не можу против правди казати. Щож ми називаємо ся за родителї, щоб не думати об щастї свого дитяти? Яж кажу: коли-б вже і сяка і така, ну, так-би і бить. А за її добрість, за її смирноту, покірність, треба їй такого мужика, щоб їй був як отець, щоб він її кохав, жалував, щоб не дай Бог! — коли і трапилось якеє худо, чи дїлом, чи думкою, так він би її підовчив, вчив би її на усе добре, не давав би її кому зря зобиджати, а покірну та смирну, як вона, хто захоче, той і зобидить. Чим нас Бог благословив у сїм світї, чи худобинкою, чи скотиною, усе тут би зостало ся зятеви за тим, що я хочу зятя, коли Бог благословить, узяти до себе у приймми. Так се вже не чиє, як моє дїло, глядїти дуже пильно, щоб він був хазяїн добрий, щоб хоч би вже не розтратив і не розтеряв, що від нас прийме і щоб і її не довів до якої нужди; а коли Бог благословить дїточками, так щоб і їх до путя через науку довести і де-що і їм зоставить ся. Тепер скажи менї, Василю, не правду я кажу?"

— Правду, пан-отче, святу правду ви говорите. Колиб ваша милость, щоб мене наградили Марусею, я-б усе те сповнив, що ви тепер розказуєте.

„Не можна, Василю; не будеш ти їй таким мужом і хазяїном, як хочеш, бо се не від тебе. Коли-ж я знаю,

що сьому не можна бути і бачу свою Марусю, що зовсім і розум погубила полюбивши тебе... Вона тепер ра да за тобою хоч на край світа, іще то Господь її не зовсім покинув, а то думаю... Крий Мати Божа! (аж скрикнув Наум і перехрестив ся). От по сьому то, прошу тебе ласкаво, тай приказую, як отець мого дитяти: покинь її, забудь, не ходи до нас не знай її, хоч би вона тобі де повстрічалась; не погубляй її і душу її, тай нас не пхай живих у яму, прошу тебе об сім... (сказав і гірко заплакав) дай нам спокійно віку дожити і не доведи нас відвічати за неї на тім світі!"

— Та чом же ви, Наум Семенович, думаете, що я не буду добрим її мужом і хорошим хазяїном?

„Тиж мені розказував про себе. Ти сирота; у дядьків твоїх по два, по три сини, і ти з ними у однїй сказцї. Сказка (виказ тих, що мають ставати до войська), ваша девятидушна, дядькові хлопцї малі; а як прийде бранка, то певно тобі лоб забриють, бо ти сирота, за тебе нікому заступитись; і дядьки скажуть: ми тебе поїли, зодїгали і до розуму довели, служи за нашу чергу. А що тогдї буде з Марусею? — Нї жінка, нї удова; звісно, як салдаток шанують: як саму послїдну паплюгу, і нїхто і не вірить, щоб була салдатка тай чесна. Тай троха чи й не так? Де їй за полками таскатись? А молоде, дурне, попадеть ся ледачим людям, наведуть на усе злеє. Худобу поростаскають, повіднимають. хто її защитить? (Заступить ся за неї). Дїточки без доглядї..., у бідности, у нищетї, без науки, без усього, помруть або, не дай Боже! бездїльниками стануть. А вона за тим і зістарієть ся, немощі одолїють. бідность, калїчество... тільки що в шпиталь, до старцїв!" (сказав се тай заплакав. як мала дитина). „Не приведи, Господи, і ворогу нашому такої судьби!... Так от, Василю, як-би я тебе полюбив, так менї тебе жалко, як рідного сина! — а не хочу загубити своєї дочки, і такої, як наша Ма-

руся. Тепер сам здоров бачиш, чому не можу тебе зятем приняти."

Довго Василь думав, похиливши голову, а далї аж повеселїв, тай каже: „А як я найду за себе заступника?"

„Заступника?" — подумав Наум, а далї й каже: — „А з чогож ти наймеш, коли тільки получаєш від хазяїна вісїмдесять рублїв у год, а батькової копійчини нема."

— Дядьки поможуть.

„Не числи на те, Василю; поможуть та не тобі, а собі. До чого дійдеть ся, тобі за тебе лоб забриють, а найомщик опісля піде за дядькових хлопців. Рад-би і я тобі помогти, та усе не те. Як знати-муть, що в тебе жінка богата, то так тягнути муть, що тільки держись і усе до кінця не доведуть, усе заставляти муть, щоб було за що вчепитись. Колиб ти сам, своєю копійкою здужав наняти, так-би так! Василю! От тобі образ Царя небесного і його Матери Пречистої і Миколая святого! Принеси письмо, що найомщик принят за самого тебе, і за твої гроші — от тобі зараз обома руками віддам Марусю."

Як ударить Василь, вислухавши усе, руками об груди, як припаде на стіл, як заплаче, а далї сказавши: „Усьому, кінець," кинув ся на шию, обняв Наума кріпко і каже: „Прощай, мій...! Колиж тобі хоч трохи жаль бідного Василя, будь ласкав, будь жалїсний: поклич сюди Марусю, нехай я при тобі попрощаюсь з нею!"

„Добре Василю, каже Наум; та глядиж: Попрощай ся! Чи розумієш?"

— Усе знаю і усе зроблю, як менї кажете.

От ввійшла Маруся, а за нею і Настя.

Василь, узявши Марусю за руку, і каже: „Мару-

сенько! Правду, велику правду сказав менї твій батько. Треба нам розлучатись!"

— І на віки? — через велику силу спитала Маруся.

Побачимо ся... і будеш ти моєю, коли не на сїм світї, так на тім! Прощай, моя Ма... і не договорив, як вона зомлїла і покотила ся йому на руки. Він її пригорнув до серця крінко, поцїлував, віддав її нечувственному батькови на руки, поцїлував руку йому і Настї... і пішов швидко не оглядаючись...

VII.

Не будемо розказувати, як кріпко і як довго Маруся за ним журилась. Ледве-ледве, сердешна, з журби не вмерла. Скільки вже батько з матїрю її не розважав, усе нїчого, а тим іще пуще, що не знала вона, за чим і куди Василь її дївав ся; чи на довго він скрив ся, чи вернеть ся і коли ще то буде? Питала ся нераз і батька, — щож? не знаю, тай не знаю. Бо й справдї він не знав, з якою думкою і куди він скрив ся.

Що божий день перебере горішки, що ще на весїлї, як побачились у перше, та він її дав, перебере, перецїлує, та внять до серця і положить. Або коли вільним днем від роботи піде у бір на озера, де з ним раз прохожувала ся, там посидить, поплаче, і з тим і до дому вернеть ся. Мати не дуже її заставляла поратись і робити, так сама бралась за все. „Менї, каже, не так на серденьку тяжко, як я що небудь роблю." З подругами нїколи не грала і вже овсї до них і не виходила.

Одробили ся у поли, стали від Семена з вечера сидїти, Маруся приняла ся прясти: а з Покрови у до-свїта встає, пряде, шиє, пораєть ся і все журить ся і частенько, як забереть ся куди-небудь сама собі, то пла-

че-плаче, так що й Господи! Бо об Василеви ні чутки, ні вісточки; як у воду впав.

От і Пилипівка; от і Ганнино Зачатиє, зачали парубки засилати старостів до дівчат. Знай люде ходять по вулицях з паличками у руках. То гляди: Ідуть двоє поперевязувані рушниками, бодрять ся, вихвалюють ся: от там і там таку то за такого посватали. А инші свинячою стежкою, по під плотами, мовчки собі ідуть і під плечем замісць хліба святого несуть... гарбуз! Еге! нігде дітись: як заробили, так і відвічать.

Неодні старости заходили і до старого Дрота свататн Марусю; так щож? „Таточку мій ріднесенький! Я їм, каже, піднеси по чарці!" Старий було гримне на неї: „Чи ти дурна, та божевільна! Чом ти не йдеш! Люде хороші, чесного роду, парень бойкий; чи тобі поповича, чи купця треба?"

„Василя, а коли не Василя, то нікого!..." — каже було Маруся. Мати її у слези, а батько було аж розсердить ся, тай крикне:

„Та де того Василя возьмемо? Тепер ти людий цураєш ся, а там станугь і тебе люде цуратись і досидиш ся до сивої коси.

„Дарма, таточку! Без Василя не страшна мені і домовина, не то сива коса.

Здвигне тільки плечима Наум, подума: Нехай ще до того году, тай замовчить. І йому жалко було, що про Василя не було ніякої чутки; бо він його дуже любив і все надіявсь, що він з собою що небудь до путя зробить.

От і мясниці пройшли і усюда пішла слава, що Дротова Маруся і горда і пишна, за тутешніх парубків не хоче, а жде собі панича ізза моря. Вона про сюю славу знала, сміялась і каже було: „Дарма! і підожду." Парубкам же хоч і крінко досадно було, що така краси

ва і богата дівка у лад не дасть ся, та нічого було робить: силою не возьмеш.

Прийшов і піст, відговілись і слава тобі Господи! дождались Воскресеня. Маруся у велику суботу сама начинила паску, положила туди яєчок, імберю, бібків, шпрану, і спекла ся паска і висока, і жовта, і ще у печі зарумянилась. Полагодила усе, що треба, а на самий Великдень у ранці з батраками понесла до церкви на посвящениє паску, баранця печеного, порося, ковбасу, кращанок з десяток, сало і грудку соли, і розіславши на цвинтарі у ряду з другими хустку, розложила усе гарненько, як її мати навчила, бо Настя після недуги не пішла з двора. Наум же став у церкві божій і молить ся.

Коли Наум приходив до церкви молитись, то вже справді молив ся, а не ловив вітрів, не розглядав ся і сюди і туди, а стояв, як треба, неначе перед самим Богом Господом, царем небесним, і тільки слухав, що читають і співають. А сього-дня, у такий великий празник, ще більш молив ся і на серци так йому було весело, як і усякому богобоязному, кого приведе Бог дождатись Великодня.

От як він стоїть і молить ся, служба божа співаєть ся, вийшов на серед церкви читати Апостола... і хто-ж? Василь!... Наум дивить ся і сам собі не вірить, чи се він, чи не він?!... Та він же овсї не письменний! Як же він буде читати? Може на вмання, без книжки; може витвердив на память? Побачим!

От Василь вже і „Павла чтениє" сказав, тай почав,. та що за голос важний! Чистий, голосний півбасок, та понятний!.. От Наум і дума: „Бачив я сліпорожденного, що читав Псалтир, також без книжки; а Василь так у книжку дивить ся... хиба чи не хвалить ся? Може на память від дяка переняв, та буцім-то й письменний?... Так отже за титлу було зачепив ся тай розі-

брав по троху, от і дочитав без помилки; от і Алилую по закладкам найшов... Ні! якби не письменний, то не зумів би Апостола, та ще й на самий Великдень прочитати!"

Прислухаєть ся Наум, Василь співа. Як-же почав Херувимську, так таку, що й сам дяк не вмів у лад узяти, а Василь без запинки так усї голоса і покрива, і переводи виводить, сам і кінча, сам внять і почина. Тогди вже Наум зовсїм положивсь, що Василь став письменним; та коли-ж він справивсь і де пробував? Нехай, дума собі, опісля знати му.

Як вийшов пан отець зо-хрести і народ рушив з церкви, Наум зупинив Василя, та зараз і каже: "Христос Воскресе!" От, похристосувавшись з ним, як довг велить, і каже йому Наум: Чи ще ти нас, Василю, не забув?

— Нехай мене Бог забуде, коли...

„Добре-ж, добре, сину! Тепер не до того. Приходь до нас розговітись, а хоч і пообідаєш, коли не підеш до дому.

— Ви менї і дом, ви і родителї.

„Добре-ж, добре. Приходь-же, не забудь; я ждати му." Сказавши сеє, Наум поспішав до дому і дорогою собі дума: „Не дуже-ж я добре зробив, що не розпитав ши Василя, що він і що з ним, тай покликав його до себе. Може він вже об Марусї і не дума, а може вже жонат, а я тільки потурбую Марусею і знова розважу її тоску. Та хоч би і не се, так може ще він не відкупив ся від некрутшини, так що тогдї робити? Та вжеж побачу. Дасть Бог розговітись, а там буду поправляти, що напсував з радощів, що побачив нежданно Василя, та ще й письменного! Відкіля йому Бог таку благодать послав? Правда, дитина розумна, йому-б тільки дяком бути."

З такою думкою прийшов до дому і не каже жінцї

нічого, що кого він бачив. Прийшла і Маруся і принесла усе свячене, і байдуже! Бо вона, як не стояла у церкві, а при пасках, то й не бачила Василя. Розставила усе на столї, як треба і полагодила, тай дивуєть ся з матїрю, що батько не сїда розговлятись, а ходить собі по хатї, та дума. Аж ось двері — рип! і Василь у хату. Маруся так і не стямилась і крикнула не своїм голосом: „Ох мій Василечку!" тай стала як укопана. Стара Настя тож зрадувала ся, неначе Бог зна чому і кинулась до Василя і похристосувались. От Наум бачить, що Василь з Марусею стоять і тільки поглядають, він на неї, а вона на нього, неначе з роду вперше бачать ся, от і каже їм: „Чом-же ви не христосуєтесь?" А Василь і каже: „Не смію, пан-отче!" — „Чом не сміти?" каже Наум. „Закон повеліва христосуватись зо всяким і хоч би з смертельним урагом. Похристосуйтесь же по закону тричі, та нехай вас Бог боронить від усякої поганої думки! Тяжкий гріх у такому святому дїлї думати лукаве!"

От і похристосувались гарненько.

Маруся кинулась до нього з запитами: „Де се ти, Василечку, був?"

„Знай бо уремя, перебив її Наум; одно що небудь: або розговлятись, або говорити. Бог дав празник і паску свячену; дякуючи Бога милосердного, треба розрішати без усяких хлопіт і з веселою душею, а говорити будемо опісля. Сїдайте лишень. Господи благослови!"

Стара Настя сїла за столом на лаві, а Маруся біля неї з краю, щоб ближче поратись, Василь сїв на ослоні, старий на покутї, а батраки в кінци стола. От і перехристивсь Наум і прочитавши тричі Христос воскрес з мертвих, — зараз відрізав паски свяченої положив перед усяким по куску. Покоштувавши її беріжно, щоб крихоть не розсипати під стіл, усяк перехристивсь і сказав: „Спасибі Богу милосердному! Дай Бо

же і на той год діждати!” Поїли баранця, поросятини, а кісточок під стіл не кидали, а клали на стіл, щоб опісля покидати у піч. Далї їли ковбасу, сала кусочками нарізали і крашанок облущили і порізали на тарілочцї. От сеє скінчивши, Маруся усе прибрала із стола тож беріжно змела і усї крихти і кісточки і лушпини з яєць покидала у піч, та тогдї вже стала подавати страву.

Старий Наум випив чарку горівки перед обідом, а Василь не став, бо каже, ще не починав її пити. От і подали борщ, а далї, яловичину покришили на деревяній тарілочцї, посолили, тай їли — вже, звісно що не по панськи, бо виделок не водить ся — пальцями. Опісля подали юшку з хляками, печене було баранина, а там молошна каша, тай годї, більш нїчого.

Маруся чи їла що, чи не їла, їй лучче усяких розговин — опріч празника святого — те, що Василь вернув ся і жив і здоров. Захиливши сь за матїр, щоб батько не бачив, як ясочка дивила ся на свого Василечка, а сама будьто ложкою достає з миски, абиб-то неначе вона їсть. Куди їй вже їсти! У неї одно на думцї, як і у Василя! Так той вже через силу їв, бо біля Наума сидів і не можна було йому злукавнувати, щоб хорошенько подивитись на свою Марусю.

Пообідавши і подякувавши Богу і батькови з матїрю, як поприбирала усе Маруся, от Наум і каже:

„А в нас новий дяк сьогодня Апостола читав.”

Настя зараз і питаєть ся: „А хто такий і відкіля?”

— Осьде він, пан Василь, — сказав Наум тай всміхнув ся.

„Хиба-ж Василь письменний, щоб йому Апостоли читати?” — спитала ся Настя; а Маруся так ухо насторощила, щоб чути усе, що будуть говорити.

— Був неписьменний, а тепер Бог йому розум послав, а як і що? я й сам не знаю. Розкажи менї, зділай милость, Василю, як се тобі світ відкрив ся? Се менї яз

вдивовижу, що й году нема, як ти пішов від нас, а навчив ся письма, і співати вмієш, як і сам дяк. Де ти побував?

„Я дядьку, не був дуже далеко," став розказувати Василь. — „От як ви менї відкрили світ і розтолкували менї, що я буду пропащий і чужий вік заїм, коли не знайду за себе найомщика, то я думав - думав і трохи з ума не зійшов. Правду ви казали, що за гроші вісїмдесять рублів, що я від хазяїна брав? Тільки що на одежу. Що-ж тут менї було робити? Як-то Бог післав на думку: Піди до купців; у них хороший заробіток. прийшов я до торговця залїза; він мене трохи знав; розказав йому все своє лихо. Він, подумавши, приняв ме за пядесять рублїв на год з тим, що коли я буду у своїм дїлї справний, то він менї і більш прибавить і усе буде прибавляти, бачивши моє старанє. Я зрадував ся, почувши, що більш нїчого не треба, щоб гроші заробити, як тілько бути чесним і своє дїло не лїнуючись справляти. З товаришами, хоч усе москалї були, зараз поладнав. Тільки бачу, що вони усї письменні і хто більш чого зна, більш получа плати. От як сїв, як сїв . і правду вам, дядюшка, скажу, що ніч і день вчивсь і Бог менї дарованиє послав; і те-таки правду сказать, що нашого братчика куди нї піткни, хоч у науку, хоч у яке ремесло, то з нього люде будуть; не пропащі за нього гроші. От-то я від Спасівки та до Рїздва вивчивсь читати і церковне і гражданське, писати по-троху вмію, цихвіру знаю, і на щетах (рахункова таблиця), хоч тисяч десять пудів у роздроб на фунти не помиляючись положу; фірманів виплачу і хазяйського добра гляжу як ока, щоб і копійка нїгде не дївалась. Товариші, знаєте, охотники на крилосї співати замісць дяків, от і мене, як побачили, що голос є, то й привчили трохи. Поки себе не оставив на путь, не ішов до вас, дядюшка; і як нї тяжко менї було, не бачивши Ма-

русї, та памятаючи ваше слово, сам себе морив і не ходив сюди. І то-ж таки, що хазяїн, знавши мою чесність посилав мене не за великими дїлами по маленьких ярмарках, а після Хрещення посилав уже й дальш, і я тільки що перед празником отсе йому привіз не малу суму гроший. Як-же він мене потїшив добрим словом і розвів мою тугу, то я вже певно прийшов до вас на празник, а щоб ви увірили сему, що й не зледащів, от і став й на крилосї співати і апостола прочитав.

Наум, вислухавши його, не стерпів, та аж поцїлував його у голову, і дума: „Що за премила дитина! Не даром його люблю! Такий не пропаде." Дал й пита:

„Скільки-ж ти платнї получаєш тепер?"

— Платнї не богато, — каже Василь, — аби-б стало на одежу, а те важнїйш усього, що хазяїн, знавши мою нужду, чого я боюсь і через що ви не віддаєте за мене Марусї, сам хлопоче об менї; тепер посила мене з хурою у Водесу, а відтїля піду у Москву, і у фабрику, і тільки вернусь сюди ік Пречистій, а він менї знайде наймщика, каже, хоч пятьсот рублїв утрачу, в осени, як скажуть набор, сам і віддасть, а гроші, каже, будеш відслужувати.

„Нехай тобі Бог помога!" — сказав Наум; — а далї, подумавши, і каже: „Чого-ж більше думати? Присилай у вівторок, після завтра, людей, бери рушники; і тобі веселїйше буде у дорозї і Маруся тут світом не нудити-ме. Тепер нїчого боятись. Се вже певно, що ти наймщика поставиш. Дасть Бог вернеш ся, в осени і весїля.

Не можна й розказати, як зрадощіли і Василь і Маруся! Зараз кинули ся аж до ніг батькових і цїлують їх і руки йому цїлують і сами обнимуть ся і знов до нього кинуть ся і дякують йому, то до матері, то впять до нього і не тямлять себе, і що робити не знають.

Довго дивив ся на них Наум, та все нишком сміє́ть ся та дума: „То-то діти!" Далї й каже:

„Годі-ж, годї! Пустїте-ж мене; ми ляжемо з старою спати, бо я усю ніч стояв на дїяниї, аж поки Христа дочитались; а ви, хочете — дома сидїти, або гуляти йдїте на гонку, а тїльки самі не гойдайтесь, бо гріх для такого празника з сею пустотою заходити ся."

Як вже той день у Василя та в Марусї було, нам нужди мало; бо звісно, чи ходїли, чи сидїли, а усе об однім говорили: як одно без одного скучало, коли, що і як думало; як, нї думано, нї гадано, вони побачились; яка ще радость буде, як вже посватають ся — оттаке усе говорили, та голубили ся, та милували ся.

VIII.

Отже і вівторок настав. Ік вечеру стали дожидати старостів: прибрали хату, засвітили свічечку перед богами; старі нарядили ся, як обовязок велить, а що Маруся прибрала ся, так вже нїчого й казати. От постукали раз, і у друге, і у третє і ввійшли старости, і подали хліб, і говорили старости законні речі про куницю, як і поперед сього було.

Зараз Наум — а раденький же такий! — і каже буцїм то з гнївом: „Та що се за напасть така? Жінко! Що будемо робити? Дочко! А ходи-ко сюди на пораду!

Маруся, вийшовши із кімнати, засоромилась — Господи! почервонїла, що твій мак; і не поклонившись зараз стала біля печі тай колупа її пальцем.

От Наум і каже: „Бачите, ловцї-молодцї, що ви наробили? Мене з жінкою смутили, дочку пристидали, що скоро піч зовсїм повалить, мабуть дума тут більш не жити! Гай, гай! Так ось що ми зробимо: хліб святий принимаємо, доброго слова не цураємо ся, а щоб ви

нас не морочили, що ми передержуєм куниці та красні дівиці, так ми вас повяжемо і тогді усе добре вам скажемо. Дочко! прийшла і наша черга до прикладу казати; годі лишень піч колупати, а чи нема чим сих ловців - молодців повязати?"

Іще не час було Марусї послухати; знай колупа. От вже мати їй каже: „Чи чуєш, Марусю, що батько каже? Іди-ж, іди, та давай чим людий повязати. А-бо може нічого не придбала, та з сорому піч колупаєш? Не вміла матері слухати, не вчила ся прясти не заробила рушників, так вяжи хоч валом (грубе полотно), коли й той ще є."

Пішла Маруся у кімнату і винесла на деревянній тарілочці два рушники довгих та мудро вишитих, хрест на хрест покладених і положила на хлїбови святому, а сама стала перед образом, тай вдарила три поклони, далї отцю тричі поклонила ся у ноги і поцілувала у руку, і неньці также; і узявши рушники, піднесла на тарілочці перше старшому старостї, а там і другому. Вони уставши, тож поклонили ся, узяли рушники і кажуть: „Спасибі батькови і матері, що своє дитя рано будили і доброму ділу вчили. Спасибі і дївочцї, що рано вставала, тонко пряла і хорошенькі рушники придбала."

Повязавши собі один одному рушники, от староста і каже: Робіть-же діло з кінцем, розвідайтесь з князем молодцем; ми, приведені, не о-так виноваті; вяжіте приводця, щоб не утік з хати. От мати і каже: „Ану, доню! Тиж менї казала, що на те по пятїнкам заробляла, щоб шовкову хустку придбати, та єю напасть зьязати. Тепер на тебе напасть напала, що не усїх повязала."

Винесла Маруся замісць хустки шовковий платок, красний та хороший, як сама. Наум їй каже: „Сьому, дочко, сама чіпляй, за пояс хустку затикай, та до

себе притягай, та слухай його, та шануй, а тепер його й поцілуй."

От вони й поцілувались, а Василь і викинув Марусі на тарілку карбованець. — Після сього староста звелів посватаним, щоб кланялись перш батькови у ноги тричі, а як поклонились у третє, тай лежать, а батько їм каже: „Гляди-ж, зятю! Жінку свою бий і у ранці і у вечері, і встаючи і лягаючи, і за діло, і без діла, а сварись з нею по усяк час. Не справляй їй ні платя, ні одежі; дома не сиди, таскай ся по шинкам та по чужим жінкам; то з жінкою у парці, і з діточками, як раз підете у старці. А ти, дочко, мужику не спускай і ні у нічім йому не поважай; коли дурний буде, та піде у поле до хліба, а ти іди у шинок, пропивай останній шматок, пий, гуляй, а він нехай голодує; тай в печі ніколи не клопочи; нехай павутиням застелеть ся піч; от вам і уся бесіда. Ви не маленькі вже, самі розум маєте, і що я вам кажу, і як вам жити, знаєте."

А староста і крикнув: „За таку науку, цілуйте, діти, батьки в руку."

Поцілувавши, покланялись матері теж тричі. Мати не казала їм нічого; їй закон велить, благословляючи діточок, тільки плакати.

Далї староста сїв і каже тричі „Христос воскрес!" А старі йому у відповідь теж тричи: „Воістинну воскрес!"

Старости кажуть: „Панове - сватове!" А свати кажуть: „А ми раді слухати."

Старости кажуть: „Що ми жалали, то ми зділали; а за сії речі дайте нам горівки як належить ся." А старі й кажуть: „Просимо милости на хлїб, на сіль і на сватаня."

Після сього посватаних і посадили, звичайно на покуть, на посад (весільне сідало для молодих). Батько сів біля зятя, а мати, звісно, поралась сама і страву

на стіл подавала, бо вже Марусї не годило ся з посаду уставати. Старости сїли на лавцї, біля стола.

Поки мати страву носила, батько став частувати старостів. Перший староста покоштував, покрутив головою, поцмокав, тай каже:

„Штьо се, сватушка - панушка, за напитки? Стільки ми по світу нї їзжали, а таких напитків і не чували і не видали і не коштували.”

— Се ми таке для любезних сватів з-за моря придбали, — каже Наум і просить — ось нуте-ж, усю покушайте. Зверху хороша, а на сподї самий гарний смак.

Випив староста, зморщив ся, закректав тай каже: „Від сього зразу почервонїсш, як мак. Глядїте лишень, сватушка - панушка; чи не напоїли ви нас таким, що, може й на стїни полїземо?”

— Та що се ви на нас з ненею? — казав Наум;— тут таки, що мудре само по собі, а то ще ось-що: йшла баба від Ляхів, та несла здоровля сїм міхів, так ми у неї купили, сїм золотих заплатили та в напиток пустили.

А староста й каже: „Ну, що мудре, то вже справдї мудре! Ану, товаришу! Попробуй і ти, тай скажи, чи пили ми таке у Туреччинї, або хоч і в Нїмеччинї, та і в Росії не пивали сїєї.”

Випив і другий староста, теж прицмокуючи, і теж промовляв, похваляючи.

Проговоривши усї законнії речі, стали частуватись по просту, з своїми вигадками, а далї, тільки що стали вечеряти, і обізвались дївчата, що Маруся ще завидна просила до себе на сватаня і співали, уходячи у хату, свою пісеньку:

Та ти душенько, наша Марєчко!
Обмітайте двори,
Застилайте столи,
Кладїте ложечки,

Срібні блюдечки,
Золоті мисочки:
От ідуть дружечки!

От як переспівали, тай поклонились низенько, тай кажуть:

„Дай Боже вам вечір добрий; помагайбі вам на усе добре!"

Стара Настя така вже радісенька, що Бог привів її дождати, одним одну донечку посватати за хорошого чоловіка, та ще її любязного; землї під собою не чує, порається хутко і де та сила узялась, аж біга від стола до печі і страву сама носить і порядак дає. Кинулась за раз до дружечок і каже:

„Спасибі! Просимо на хліб, на сіль і на сватаня." Тай усадила їх по чину, від Марусї скрізь по лаві, тай каже: „Сїдайте, дружечки, мої голубочки! Та без сороми брусуйте (їсти), а ти, старосто, їм батуй! (підганяти)." Так дївчатам вже не до їжі: одно те, що стидно при людях їсти, щоб не сказали люде: „От-то голодна! Мабуть, дома нїчого і їсти, так біга по чужим людям, та й поживляєть ся; он, бач, як запихаєть ся;" а друге й те, що треба своє дїло справляти: та не бравшись за ло жечки і заспівали:

Ой чому, чому
В сїм новім дому
Так рано засвічено?

Маречка встала,
Косу чесала,
Батенька поражала:

»Порадь мене,
Мій батеньку,
Кого в дружечки брати?

— Бери, донечко,
Собі рівненьку,
Щоб не було гнївненько.

Садови, донечко,
І нижче і нижче,
А свою родиноньку ближче.

Як-же побачили, що стара Настя від такої жалїбної пісні, покинувши поратись, стала тяжко плакати, так вони стали співати инших.

Де-ж був селезень? (Качур).
Де-ж була утїнка?
Селезень на ставку,
Утїнка на плавку.

А тепер-же вони
На однім плавку.
Та їдять-же вони
Дрібную ряску;
Ой пють-же вони
Холодную воду.

Де-ж був Василько,
Де-ж була Маречка?
Василько у батенька,
Маречка у свого.
А тепер-же вони
Ув одній світлонці.
Ой пють-же вони
Зелене вино,
Та їдять-же вони
Дрібнії колачі,
У мед умокаючи,
Маком обсипаючи.

* * *

Та в неділеньку рано.
Чогось тое та море грало;
Там Маречка та потопала,
К собі батенька бажала.
А батенько та на бережечку,
Є човничок і веселечко:
»Потопай, мое серденько!«

Та в неділеньку рано,
Чогось тое море грало;
Там Маречка та потопала,
К собі матінку бажала.
А матінка та на бережечку,
Є човник і веселечко:
»Потопай, мое серденько!

Та в неділеньку рано
Чогось тое море грало;
Там Маречка та потопала,
К собі Василька бажала!
А Василько та на бережечку,
Є човник і веселечко:
»Не потопай, мое серденько!«

Далї дївчата, бачучи, що просватані собі сидять і опріч себе нїкого не бачуть і нїчого що біля них робить ся, не чують, захотїли їх зачепити і повеселити, тай заспівали:

Та в саду соловейко не щебетав,
Там Василь Марусї не цїлував;
Як-же соловейко защебетав,
Василько Марусю поцїлував.

Тут усї зареготались на усю хату і Наум напавсь, щоб таки дїти поцїлувались, а їм те і на руку ковінька! Далї дївчата буцїм-то жартують і заспівали:

Та ти душечко, наша Маречко!
Замїтїте роженьку,
Стелїте дороженьку,
Щоб мягко ступати,
На двір танцювати,
З скрипками, з цимбалами,
З хорошими боярами.

Як-же вслухав ся у се Наум, та як розходивсь! Притьмом: Давай музику, тай давай! Нїгде дїтись; побігла моторнїща із усїх, от-таки Домаха Третяківна, до скрипника, тай прикликала його. Батечки! Піднялп ся танцї та скоки, так що ну. Набігла повна хата людий, як почули, що старий Дрот та посватав свою дочку. То ще мало, що у хатї, а то і около вікон було богацько, так і зазирають; а біля хати дївчата з парубками носять

ся; дівчата дрібушки вибивають, парубоцтво гопака гарцює, батько з матірю, знай людий частують; така гульня була, що крий Боже! Троха чи не до світа гуляли. Тільки Василь та Маруся нікого не бачили і дивували ся, що так швидко народ розійшов ся. За голублеиям та за милованям не счули ся, як і ніч минула ся.

IX.

Не дай Боже чоловікови печали або якої напасти, то уремя іде-не-йде, мов рак повзе. А як-же у радости, то й не счує ся, як воно біжить; як ластівка пропливе. Думаєш, один день прійшов, аж, гляди, вже й тижня не ма. Так було з Василем і з Марусею: усе у купці, та в купці, як голуб з голубкою. І у город, і на місто, і до колисок, і на вгород, усе в купі собі ходять. І у монастир на богомоля у купці ходили і молебень наймали, що Маруся обіцяла ся, коли буде посватана за Василя.

Тіки-притіки, (час іде минає), аж ось і Провідна неділя. У сеє уремя хазяїн його вислала хуру і Василеви з нею треба виступати.

„Ох нам лишечко!" — крізь слези кажуть обоє.— „Миж і не наговорились, ми і не надивились одно на одного... неначе сьогодня тільки зійшли ся."

— Не плач, Василечку, — каже йому Маруся. — Ти у дорозї і не счуєш ся, як і Спасівка настигне, тогдї вернеш ся сюди і будемо у купцї. Гляди тільки, щоб ти був здоровий; не скучай і не удавай ся у тугу без мене, а я. оставши ся без тебе, рано і вечір буду слїзоньками вмивати ся...

"Годї-ж, годї, моя перепілочко! Не плач, моя лебідочко!" — каже їй Василь, пригортаючи до свого серденька. „Нехай я на чужій сторонї оден буду горе знати, а ти тут зоставшись, будь здорова і весела, та дожидай мене. А щоб нам одрадїш було, так прошу тебе: вечірня зірочка як зійде, то ти, споминаючи мене, погля-

дай на неї; у ту пору я стану зорювати, гляну на тую зірочку і знати му,щоти на неї дивиш ся, то мені одрадіш буде, неначе дивлю ся на твої очиці, що як зірочки сяють. Не плач-же, не плач!...

От-так-то вони у останні часи розмовляли і обоє плакали безперестанно! А як-же прийшло зовсім прощатись, так що там було!... Коли вже й старий Наум так хлипа, мала дитина, а мати глядя на сьлози, та на тугу Марусину, аж злягла; так про молодих і казати!... На прощанні випрохала Маруся у Василя сватаний платок, що замість хустки йому дала за тим, щоб часом дорогою не загубив, і що вона на неї, мов на нього, дивити меть ся. Поважив її Василь, віддав, а вона поло жила у той платок горішки ще ті, що з перва-наперва Василь дав їй на весїлї, завязала, тай положила до сер денька, тай каже? „Тут воно лежати ме, аж поки ти не вернеш ся і сам возьмеш·”

Сяк-так Василь на силу вирвав ся від старих, а Маруся пішла його провожати. То було на самі Проводи і треба було через цвинтар йти, де на гробах у той день усі поминають своїх кревних. От Маруся узяла і мисочку, щоб і своїх помянути. Положила курку варену, три вязки обарінків, балабух, два книші, та зверху пятаковий медяник, та узяла материну калитку з грішми, щоб старцям подати; а Василь тож з нею ніс у хустці аж три десятки крашанок.

Прийшли на гроби, аж пан-отець вже й там збира єть ся правити панахиду. Маруся поставила до гурту і свою мисочку і помяник ба[illegible]юшці подала, щоб помянув її кревних.

Маруся смутна і не весела усе молила ся, та знай поклони била; як-же заспівали дяки „ні печали, ні воздихання,” так вона так і захлипала; тай каже:

„Як ти вернеш ся, Василечку, то може мене на сім цвинтари будеш так поминати.”

Василь аж здрігнув після такого слова і хотів її ... пинити, щоб викинула таку думку з голови, так і у само го слеза так і бє, а на серці туга така пала, що йому дух так і захватує: і сам не зна, від чого йому так є.

Отслужили панахиду, подала Маруся мисочку пан-отцеви, а старців божих обділила крашанками і грішми за царство небесне померших. Посідали люди на гробах трапезувати (перекушувати) і поминати ро дичів, а Марусі вже не до того.. Василь ледве промо вив, що вже пора йому іти до хазяйства.

Батечки! Як заголосить Маруся, та так і повисла йому на шию. Впцілувала його... що то? і в вічи і у лоб і у щоки і у шию.... далї, неначе хто її направив, разом покинула його, очиці засяли, то була блїдна, а тутеч ка почервоніла, та так голосно, нібн не вона, сказала Василеви не запинаючись:

„Василю! На кладвищі мене покидаєш, на клад вищі мене і знайдеш!.. Поминай мене, не удавай ся у тугу... прощай на віки вічниї!... Там побачимось!"

Сеє сказавши, не озираючись пішла до дому швид ко, ступаючи так легесенько, неначе і землї не доторкаєть ся. А Василь? Неначе грім біля його вдарив! сто їть як ужопаний..· далї дуже тяжко здохнув, підняв очи до Бога, перехристив ся, вдарив поклон і припавши на те місце, де стояла Маруся, цілував землю замісць її, боячись і самої думки об тім, що сказала йому Маруся, а далї промовив: „Господи милосердний! Нехай я о дин усі біди перетерплю, нехай я вмру, тільки поми луй мою Марусю! Дай нам пожити на сім світї, а в тім — як твоя воля свята! Тай пішов тихою ступою до го споди.

Чи давно наша Маруся була веселенька як весня на зоронька, говорила як горобчик, проворна і жартов лива як ластівочка, а тепер тачнісінько як у воду опу щена. Говорити мало й говорить, сяде шити, то чи стіб

нула голкою, чи ні, а зараз і задумаєть ся, і рученята роскладе; піде в город полоти, стане над грядкою, та хоч цілий день стояти ме нічого не зробивши, поки мати її не покличе; приставить обідати, то або у нетопленую піч, або забуде чого положити, або усе у неї перекипить, що й їсти не можна; та до того довела, що — нічого робити! — узялась мати вкять сама поратись. Часто сварив на неї батько і ласкою уговорював, щоб не журила ся щоб у тугу не вдавала ся, що туга з'їсть її здоровля, зачахне, занедужа, і який одвіт дасть Богу, що ні найлуччу милость божу, здоровля, не вміла зберегти і занапастила зовсїм.

Щож? тільки її і річей: „Таточку, батечку і ти матїнко рідненька! Щож менї робити, коли не можу забути свого горя! Не можу не думати об моєму Василечкови! Світ менї не милий і ніщо не розвеселяє. Серце моє розриваєть ся, дивлячись на вас, що ви об менї убиваєтесь, та що буду робити! Я й сама своїй тузї не рада; тільки у мене й думки: де-то тепер мій Василь? Знаю, що час, що день, він від мене усе дальше; от мене туга й душить! Не ворушите мене, не займайте мене, неначе ви й не бачите нічого; не розважайте мене; менї неначе легше, як я журю ся у волю і нїхто менї не міша!"

Порадившись між собою, старі дали їй волю; нехай, кажуть, як собі зна, так з собою і робить. Наділив її Бог розумом, вона й богоязлива і богомольна, так її Отець милосердний не оставить. Нехай поступа, як знає!

Іще з того дня, як проводила Василя, не надївала Маруся ніякої скиндячки, ніякої стрічки; як повязала голову чорним шовковим платком, так і пішло, усе чорний платок тай годї. То охоча була по неділям та по празникам ходити, а то і у день, коли почує, що дзвонять, то мерщій і іде. Що божий день, любиме місце,

куди було ходить, се у бір на озера, де з Василем у перше ходила; сяде там під сосонкою, розгорне хусточку, що Василь їй зоставив, дивить ся на ню, та свої горішки пересипа у руці тай поплаче... Тільки-ж що начне вечеріти, вона вже й сидить на присні і вигляда вечірної зіроньки..· Блисне вона... Тут Маруся зараз і стане така рада, така рада, що не то що! „Онде мій Василь!” Сама собі розмовля: „Він дивить ся на сюю зірочку і зна, що й я дивлюсь!“. От так неначе стріча і його очиці, як було біжу йому на зустріч...” І раз тут її хоч клич — не клич, хоч що хоч роби, а вже її з місця не пійде і очий від зірки не зведе, аж поки вона зовсім не зайде; тогді тяжко здохне і скаже: „Прощай-же, мій Василечку! Ночуй з Богом, та вертаєсь швидше до твоєї бідної Марусі!” Увійшовши-ж у хату, перецілує усякий горішок і платок разів сто поцілує, та згорнувши, приложить до серця, та так і заночує, а вже й не каже, щоб спала добре, як треба.

Сяк-так, то з журбою, то з тугою, промаячила Маруся до Спасівки; а у Спасівку, ік Пречистій, казав Василь, буде неодмінно. Хоч і не зовсім Маруся повеселіла, та усе таки неначе стала потроху оживати. Вона й дома порає ся, вона і з батьком у полї, чи громадити, чи жати; бо вже й Наум, дивлячись на неї, що вона стала розважатись, і собі повеселішав і дума: „Слава Тобі Господи! Ще тільки Спасівка наступа, а вже Маруся зовсїв не та, як унов народила ся; тут-тут і Василь буде; тогдї вдарю лихом об землю, мерщій справлю весіля, тай нехай собі живуть.” От коли куди йде на хазяйство, то й дочку бере з собою, щоб її лучче розважати. Коли-ж вона часом зостанеть ся дома, то вправившись іде у бір за губами; та таки так сказати, що день за-день та стала вп'ять і до роботи проворненька і у усякім ділї моторнійша, і що у Бога день, то все веселїш, усе числить: „От Пречиста не далеко, от-от Василь вернеть ся.”

X.

Раз у Спасівку, на третій день після Спаса, віддавши вона обідати, і поприбиравши усе, пішла у бір за губами і вже нікуди-ж більш, як на ті-ж озера. Напала на рижики, та так же їх богацько було, та такі мудрі; і хоч і побродила по воді, та назбирала їх повнісеньке відро і ще й кошик. От щебто їх брала, так як же пішов дощ, та престрашенний, як з відра, та з холодним вітром; а вона була в одній тяжиновій юпці і свитини не брала. Що їй тут на світі робити? Нікуди і не кажи, щоб забігти та пересидіти; бо до села було далеченько, а дощ так і полива! Нігде дітись, треба бігти до дому. Ішла, а де і підбігцем, та поки прийшла до дому, так одно те, що утомилась, а друге змокла як хлюща, так з неї і тече; а змерзла-ж то так, щоб зуб з зубом не зведе, так і трусить ся.

З лихом по-полам (пів на пів) добігла до дому. А дома-ж, мати старенька і усе собі немошна, не здужала піднятись і у печі затопити. Лихо тай годі, нашій Марусі! Нитки сухої на ній нема, а нігде обсушитись; змерзла неначе зимою, а нігде обігрітись. Злізла на піч та як не на топлену, так ще пуще змерзла. Укрилась і кожухом, нічого! Так лихорадка її і бє!

Прийшов і Наум, упоравшись з батраками. Нікому йому ні вечеряти дати, тай нічого. Перш було розсердивсь, а далі як розслухав, що йому Настя стогнучи розказала, тай замовк; далі назорнув Марусю, та аж злякавсь: Господи твоя воля! Сама як вогонь горяча, а її трусить так, що й сказати не можна!

Тьохнуло у животі в нашого Наума! Подумав, тай став Богу молитись. Се вже у нього така була натура: чи хоч трохи біда, чи радість є йому яка, зараз до Бога; так і тут. Помоливсь, перехристив тричі Марусю і ліг собі. Прислухаєть ся, трохи Маруся не заснула? —

Дай, Господи, щоб заснула і щоб завтра здорова була!” — сказавши сеє, ліг і... заснув.

Тільки що у саму глуху північ, будить його Настя, яко мога і каже:

„Подивись, Науме, що з Марусею діеть ся? Стогне час від часу дужче... от усе дужче... аж кричить...”

Наум вже біля недужої: „Що тобі, Марусю?... Чого ти стогнеш?.. Що в тебе болить?...

— ...Таточку... батечку!.. Ох, не дайте пропасти коле... ох тяжко мені... робіть, що знаєте... ко-коле мене.

„Де саме коле, Машечко?”

— От... у бік... ох, ох!.. У лівім боці. Поможіть мені!. Не стерплю!...

Кинув ся Наум, викресав вогню, засвітив світло — аж і Настя вже встала. Де та й сила узялась? До Марусі... а вона усе дужче стогне..

Що робити? І самі не знають. Сяк-так старі у двох затопили піч, укрили її кожухами... так кричить: „Душно! Не влежу на печі.. Положіть мене на лаві... Ох, душно мені.... Ох, важко мені! Болить же бік... ох болить!...”

Постелили мерщій на лаві: узялись обоє старі зводити Марусю.. Вона не здужа йти, старі не здужають її вести... тягнуть ся, силкують ся, спотикають ся.... Наум сердить ся, кричить на жінку, що йому не помога; Настя ворчить на нього, що він дочку на неї схиля. Маруся стогне, плаче, а старі, дивлячись на неї, собі плачуть.

Через превелику силу дотаскали Марусю, положили на лаві, вкрили простиралом, бо усе каже, що їй душно; а самі стали радитись, що з нею робити? Настя — пробі бігти до знахорки, щоб вмила або злизала, бо се їй мабуть з очий; або нехай переполох вилива, або трясцю відшептує; нехай, що зна, те й робить. Так же

Наум не тієї, бо дуже не любив ні знахорок, ні ворожок, що тільки дурників обдурюють, та з них грошики луплять, а самі не можуть ніякого добра нікому зробити, хиба тільки біду, так-так! От він зараз достав Йорданської води, тай звелів Насті, щоб нею натерла Марусї б,к, де болить, і дав тієї-ж води трошки напитись, а сам підкурював її Херувимським великодним ладаном, помоливсь з Настею Богу...· аж ось і Маруся притихла і стала-б то засипати. Старі вже хотіли з радости гасити і самі лягати.·.. як тут впять Маруся не своїм голосом закричала; „Ох лишечко! Коле мене, коле у бік, пече... Ох, трудно менї!.. Смерть моя!...· не дає менї дыхати!.·..

Бачить Наум, що зовсїм біда, треба що-небудь і робити, схопив шапку, побіг до сусїди, розбудив, попрохав її, щоб ішла швидше на поміч до Настї; поки управивсь, поки допровадив її до двора, аж вже й свита. Не заходячи до дому, пішов у город. Був у нього знакомий приятель, цирулик, та ще й Марусин кум, вона нього аж трьох діточок хрестила, так до нього пішов він радитись, що треба робити, а коли можна, то щоб і сам прийшов, тай подививсь на болящу.

Так-то старому швидко й дійти! Іде і, бачить ся, усе на однім місци; стане поспішать — задихаєть ся, ноги спотикають ся, зовсїм хоч впасти. Жалкує Наум, що не збудив кого з батраків, що в соломі на току спали, так що-ж бо? Хоч би і швидше дійшов, так не вмів би так усього розказати; а як би цирулик не захотів іти, то батрак не вмів би його і упрохати. як сам отець.

Сонечко піднялось, тогдї Наум дотюпав да цирулика. Поки його збудили..· бо він собі був вже богатенький, а через коровячу віспу став уже у панськім каптаві ходити, так треба вже туди-ж, за панами, довго ранком спати. От, поки зогріли йому самовар, поки він напивсь того чаю, присмоктуючи люльку, як наш начальник

ник повіту, поки то вийшов, потягаючись, до Наума, аж вже було геть-геть! Та вже за те спасибі, що як роспитав, чим Маруся недужа, так разом і зібравсь. Схопив швидше щось таке за пазуху, та узяв склянку з чимсь-то, тая каже: „Наум Семенович! Худо діло; треба поспішати як можна. Не поскупись наняти повіз. Мені нічого і проходитись, та треба поспішать.” Наум зараз кинув ся, наняв фіякра і побігли що є духу з цируликом до дому.

Як оглядів цирулик Марусю, та аж зацмокав! — Став її розпитувати, де саме і як у неї болить? Так вона за кашлем і слова не скаже. Цирулик аж головою покрутив, тай каже собі тихесенько: „Овва! худо діло!” А Наум се почув, тай руки опустив.. Кинув ся цирулик і яко мога поспіша; тай кинув їй руду (пустив кров) з руки да її розвязав пляшку, аж там усе пявки, тай попришускав їх до боку. Поки се, поки те ділось, Наум так, що ні живий, ні мертвий; то піде, то стане, то сяде, та усе здихаючи руки лома; а пуще те його смутило, що цирулик був не веселий. А Настя, бідна Настя і байдуже собі! Вона там около Марусї і помога, і держить, і що треба робить, і так справляеть сї, що неначе і не була недужа. Так-то велике горе і біда як настигне, то вже менше і забудеш і не поважаєш його.

Управившись, цирулик вийшов у сіни віддихнути. Наум пристав до нього з розпитами. „Худо діло!” сказав цирулик. Наум так і кинув ся йому у ноги і аж плаче і говорить: „Приятелю мій. Кондрате Івановичі! Роби, що знаєш, тільки не погуби мого дитяти! Не положи мене живого у яму!... Все буду батьком рідним звати! Бери, що хоч, бери усю худобу... тільки вилічи Марусю!...

Цирулик аж заплакав і каже: „Друже мій. Науме Семенович! Хиба-ж мені не жаль своєї куми? Щоб-то я робив, щоб вилічити хрещену матір своїх діточок?

Та як нема божої волї, так наш братчик хоч з десятю головами нічого не зробить!...”

— Так моїй Марусї не животїти? аж скрикнув Наум.

„Один Бог зна!” — сказав цирулик, та пішов впять до недужої.

Подивившись на неї і подержавши за пульс довгенько, каже: „Молись, Семеновичу, Богу! Коли засне, то ні-обчім і журитись; здаєть ся, що скоро засне.” От і відступили ся від неї тихесенько, щоб їй не мішати спати...

Так кудиж-то!.. Тільки що ніби стала дрімати, як підниметь ся кашель, та прездоровий; так і підступа під груди і дихати їй, сердешній, не дає; а тут у бік, знов стало пшигати.

Довго того розказувати, як вона три днї так страждала! Що таки цирулик лїчив, а то він і Нїмця привозив і той і масть до боку прикладав, і чого то вже не робив.... Так нема легше тай нема! І що далї то усе гірш було.

Наум давав їм волю, що хотїли, робили; а сам, заперши сь, усе Богу моливсь; впаде навколїшки, руки лама; як вдарить поклон, та з пів часа лежить і усе молить ся: „Господи милосердний! Не осироти нас! Не віднїмай від нас нашої радости! позбав мене усїєї худоби; возьми мене старого, немощного, возьми мене до себе, а нехай вона поживе на світї...” Далї й закінча: Да будеть воля твоя святая, зо мною грішним! Ти усе знаєш, ти лучче зробиш, чим ми, грішнії, думаємо!” Підийде до Нїмця, просить, руки йому цїлує... виніс скринку з грошами, а мабуть було у нїй сот три рублїв і просить: „Бери, каже, скільки хоч, усї возьми, усю худобу возьми, усього позбуду ся, у старцї піду, тільки вилїчи моє дитя; вона в мене однїсенька... Без неї

на що мені жити? Не буде мені ніякої радости.. хто ме не догляне... хто...” та так і заголосить.

Дарма що Німець, тай він заплакав, і хочби тобі і копієчку узяв. У останній раз як був, і впять чого то не робив, а далї сказав: „Нічого не можна зробити!” З тим і поїхав.

Моливсь Наум, моливсь.. і що-то вже плакав! Так і підпливе сльозами. Далї вийшов із кімнати, подививсь на Марусю, бачить, що вона як тая свічечка догорює, перехрестивсь і на думцї каже собі: „Господи! Твоя воля святая! Прости нас грішних, і навчи, що нам робити і як тебе слухати? Та з сим словом і пішов.

Іде і за сльозами світа не бачить. Позвав пан-отця; той аж здивував ся, що така здорова дівка у три днї, як занедужала, а вже й на божій дорозї.

Поки пан-отець прийшов з святостю, Наум вернувсь і кріплячись, щоб не плакати, через силу велику каже Марусї:

„Доню! Запричастимо тебе! Чи не дасть Бог швидше здоровля?”

— Я сього хотїла прохати.. та боялась вас потурбувати. І вже здоровля!.. Хиба спасеня душі... Колиб тільки швидче...” — ледве промовила сеє Маруся.

Кинулась Настя хату прибрати і сїни упорати, а Наум засвітив свічечку і ладаном покурив; аж ось і священик прийшов.

Поки Маруся сповідала ся. Наум із Настею і хто ще був у них із сусїдів, вийшли у сїни. От Настя і каже чоловікови:

„На що ти її так сполохав? Вона тепер подума, що вже зовсїм вмира, коли привели пан-отця?”

— Що-ж, стара, будемо робити? — здохнувши тяжко, сказав Наум. — А якого-ж би нам було, як би вона вмерла без покаянія?

„Та що бо ти, старий, говориш? Де їй ще вмира-

ти? Ще тільки сьогодня четвертий день як гаразд і занедужала...”

Але, четвертий! У Бога усе готово, його свята воленька! Повелить, то я ще швидше її вмру, дарма, що вона вже на ладан дише. — Сказав Наум тай відійшов, гірко заплакавши і каже собі тихенько: „Колиб то Господь послав мені сюю милость! Воля твоя, Господи!”

Задумала ся і Настя, тай дума: „Чи правду-ж то Наум каже: „Як-таки, ні хорівши, ні болівши, тай вмирати. Хоч би тижнів два пролежала, а то...”

Тут пан-отець кликнув, щоб усі йшли у хату, буде її причащати. Наум тільки сам живий та теплий, ще здужав підвести її до святого причастія... Маруся приняла Тайни Христові, як ангел божий; потім лягла, перехристилась, підвела очиці у гору і веселенько приговорила: „Коли мені... така радість тут... після святого причастія... що-ж то буде у царстві небеснім? Приймиж мене, Господи, у царство твоє святе!” Пан-отець, посидівши і поговоривши де-чого з письма святого, пішов до дому.

Трошки погодя, чують, що кашель у Марусі нібн перестав і вже вона хоч і не стогне, і буцім-то спить, так у горлї стало дуже хрипіти, а у грудях аж клекотить.

От Настя і каже до старого: „Та єй-Богу, вона не вмре; бач, їй полегшало.”

—Мовчи, та молись Богу! — сказав їй Наум, а сам аж трусить ся. — Тепер каже, янголи святії літають над нею. Страшний час тогді настає, як праведная душа кончить ся. Нам грішним треба тільки молитись Богу!

„Господи милостивий! Ти сам боїш ся, тай мене лякаєш.” Так казала Настя, не бачачи своєї біди, а Наум знав добре усе тай каже: „Коли-б то Бог милосердний сотворив такеє чудо!” Далї засвітив страстну

свічку, поставив перед образами, а сам пішов у кімнату..·. і що-то вже моливсь Богу! Куди-то не обіщавсь іти на богомольця? Скільки худоби роздати на церкви, і старцям...

Якось Маруся таки дуженько промовила: „Таточку!... матінко!..· а підійдіть до мене....”

От вони й підійшли. Наум бачить що Маруся зовсім змінила ся на лиці: стала собі румяненька, як зоренька перед сход сонця; очиці як ясочки, грають; веселенька, і від неї неначе сяє. Він знав, до чого се приходить ся, здрігнув увесь, скріпив серце, а сльози знай глита, та думкою тілько так помоливсь: „Час прийшов... Господи, не остав мене!·..

Маруся їм каже: „Батеньку, матінко, моїріднесенькі! Простіте мене грішную!... Попрацаймо ся на сім світі..· поки Бог зведе нас до купи у своїм царстві.” Тут стала їм руки цілувати; а вони так і розливають ся, плачуть і її цілують· От вона їм і каже внять, та так веселенько і усе усміхаючись:

„Спасибі вам, мої ріднесенькі, що ви мене любили і кохали мене... Простіть мене, може коли вас не послухала... або сердила... мені Бог гріхи простив.·. простіть і ви! Не вбивайтесь дуже за мною, бо се гріх... та помяніть мою грішну душу... не жалуйте худоби; усе земля і пил... Годі-ж, годі, не плачте.· Бачите, яка я весела... там мені буде прехороше! Коли-ж небудь треба і вмерти..·. Ми не довго будемо різно; там год — як часиночка... Бачите, я не жалкую за вами.·. бо скоро побачимось...· Васи... ох! Басилечка мого як побачите, скажіть, щоб не вбивавсь... скоро побачимось... Я його дуже, дуже любила!·. Горішки мої положіть мені у руку, як умру; а платок... верніте йому.... А де ви?.. Я щось вас не бачу· Таточку! Читай мені... голосно молитви.... а ти, матінко... хрести мене. Поблагословіть-же мене.·..”

Наум став читати молитви, а Маруся силкувала ся, та не здужала за ними і слова сказати; а він що скаже слово тай залєть ся сльозами, переплаче, та вдять чита. Настя чи перехрестила двічи тай знемогла і тут же впала. Сусіда подала Марусї у руки свічку і вже на силу руку розправила, бо вже стала застивати... От вже і гласу її не стало чути... Наум похиливсь, та над ухом їй голосно чита: „Вірую во єдиного Бога,'" та „Богородицю...” а се вона — зирк очима тай сказала голосно: „Чи ви чуєте?... Що се таке?" Наум впав на вколішки і каже: „Молїте ся усї! Янголи прилетїли по її душу!" Далї Маруся ще питала: „Чи ви бачите?" Тай замовкла... здохнула важко... тільки й промовила: „Мати Божа!.. прийми...” і успокоїлась на віки...

XI.

Наум скочив, сплеснув руками, підняв очи в гору і стояв так довгенько. Далї впав перед образами на колїшки і моливсь: „Не остав мене, Господи, Отче милосердний, у сюю горкую годину! Цїлий вік ти мене милував; а на старости, як менї треба було у землю лягати, послав ти менї таке горенько!... Укріпи мене, Господи, щоб я не согрішив перед тобою.”

Кинув ся до Марусї, припав до неї, вицїлував їй руки, щоки, шию, лоб, і усе приговорює. „Прощай, моя донечко, утїхо, радосте моя! Завяла ти, як садовий цьвіточок, засохла як билинка! Що я без тебе тепер зостав ся? Сирота! Пуще малої дитини. Об дитинї жалкують, дитину приглядять, а мене хто тепер пригляне? Тепер ти у новім світї, меж янголами святими; знаєш, як менї тяжко, як менї гірко без тебе; молись, щоб і мене Бог до тебе узяв!.. Закриваю твої оченьки до страшного суду! Не побачу у них своєї радости більш! Складаю твої рученьки, що мене годували, доглядали, обнимали...”

Він би й довго коло неї вбивав ся; так тут сусіда підійшла тай каже: „Пусти, дядьку! Вже ти її не піднимеш; а ось прийшли дівчата убирати Марусю; ти іди та давай порядок, бо бач, Настя безчувственна теж лежить.”

Наум став над Настею, внять гірко заплакав, тай каже: „Уставай, мати. Дружечки прийшли; нехай убирають до вінця нашу молоду... а я піду лагодити весіля!..”

Пришедши він до пан-отця, не зміг і слова сказати, а тільки що плаче, так що й Господи! Піп зараз догадавсь тай каже: „Царство небесне їй! Праведная душа була; упокой її Господи со святими!” А помолившись і став розважати Наума, поки посходили ся дяки; далї пішли у церкву; піп став служити панахиду, а по душі звелїв дзвонити на Непорочні, як по старому і по почотному чоловікови тай послав сукно і ставник, (велика, груба воскова свічка) і звелїв іти читати Псалтир.

Увішедши Наум у церкву; так і пав перед образами, тай моливсь, що таки знай узивав: „Господи милосердний! Дай менї розум, щоб я, при такій тяжкій біді, не прогнївив-би тебе не тільки словом, та ніже думкою!”

Як-же заспівали вічную память, так і сам почув ся, що йому якось-то стало легше на души і хоч жаль йому дочки, що-то вже і казати кріпко жаль! та зараз і подума: „Воля божа! Вона теперичка у царстві, а за такеє горе, що ми тепер терпимо, Бог і нас сподобить з нею бути!”

Бодро дійшов до дому. Вже Марусю нарядили і положили на лаві, біля вікна. Став Наум над нею, помоливсь, зложив руки на хрест тай став приговорювати:

„Донечко моя милая! Марусенько моя незабутняя! Щож ти не глянеш кареңькими своїми очепятами на

свого батенька рідного? Що-ж не кинеш ся рученьками обняти його?.. Що не проговориш до нього ні словечка!.. Ти-ж мене так завсегда зустрічала.. а тепер... закрила свої оченьки, поки вздриш Господа на страшному суді; зложила рученьки, поки з сим хрестом, що тепер держиш, вийдеш з домовини на зустріч йому; скріпила уста, поки з янголами не станеш хвалити його!... На кого-ж ти нас покинула?... Узяла наші радощі з собою; хто нас буде веселити такою добрістю, як ти? Хто нас, сиріт, на старости буде жалувати?. Хто нас, як билинпчок у полї, буде доглядати? Хто зупинить наші горючії сльози? Хто обітре нам смажнії уста? Хто у болїсти промочить нам запеклий язик?.... Не повеселила ти нас, живучи з своїм Василем! Не порадувала нас своїм весілячком!...· Береш своє дівуваня у сиру землю!.... За те подруженьки убрали твою русую косу, як до вінця; скиндячечки положені..· квіточками заквітчані.. і з правого боку тож квітка; нехай люде бачуть, що ти була дївою на землї, дївою ідеш і на той світ."

Який зібрав ся нарôд — аже таки повнісінька була хата і в вікно багато дивило ся — так усі ридаючи плачуть!... Тай не можна було утерпіти. дивлячись на чоловіка, що зовсім у старости, сідого як лунь, немощного — стоїть над своїм дитятем, що одним одна й була йому на світї і ту пережив, і ту на самім цвіту хова, а сам зостаєть ся на світї із старістю, з недугами, з горем, один собі, так би і сюди, і туди; а то-ж дівка, не то що на усе село, та вряд, чи де й близько така була; богоязлива, богомільна, до усякого діла невсипуща, слухняна, покірна, звичайна, тиха, розумна, і що вже красива, так вже ніхто нічого й говорити! І що-то хто й знав її, хто й не знав, то усяк любив і поважав; і як почули, що вона вмерла, то всі-ж то, і старі і молоді, тай

мала дитина, усі за нею жалкували і збігли ся дивитись на неї і по ній журитись.

Об старій Насті вже нічого й говорити; не здужала не то що порядку давати, тай з місця не встала; усе сиділа біля покійниці і вже не плакала, бо й сліз не стало, а тільки тяжко здихала і ні пів слова не здужала голосячи приговорювати.

Послухавши Псалтиря, що дяк усе читав, Наум сів біля своєї старої, тай каже: „Що стара; Управились ми з тобою? Зібрались весіля грати, аж ось похорони! Ох-ох-ох! Хвали, Насте Бога."

— Се нам за гріхи наші, Науме, Бог кару послав! — сказала йому Настя.

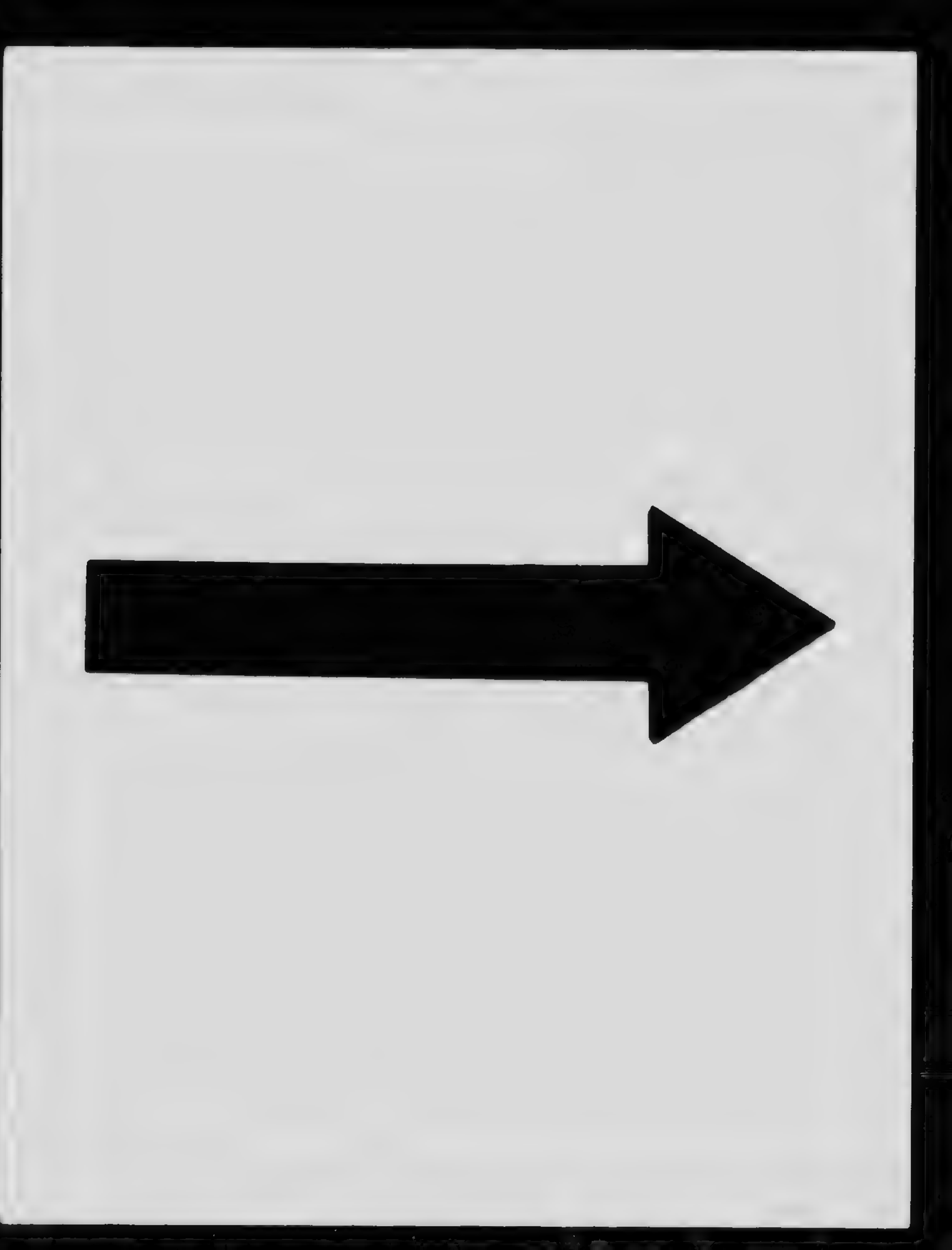
„За гріхи!" — сказав подумавши Наум. — „Чи є така кара, щоб нею удовлити за наші гріхи?...Що день, що час ми тяжко согрішаєм перед Господом нашим; так чого-ж ми достойні?... Як би Отець наш небесний робив з нами не по милосердию, а по правді своїй святій, так ми-б і давно недостойні і на світ дивитись. Міри нема його доброcти!...

— Чому-ж він узяв у нас одну нашу радість? Що ми тепер будемо?

„За чим? Дурна, дурна! За чим узяв? Щоб дитина добрая, за добрість і йому милая, положивши у сьому злому світі, та бачачи других, не пішла у слід за тими, що не по його волі роблять; що-б не стала й вона така, котрих він не любить. А за лихе і злеє дитя Бог карає отця і матїр, так би ми були-б і за неї у одвіті; а тепер, коли дитя наше було доброє, то через неї і нам що небудь Бог з гріхів простить."

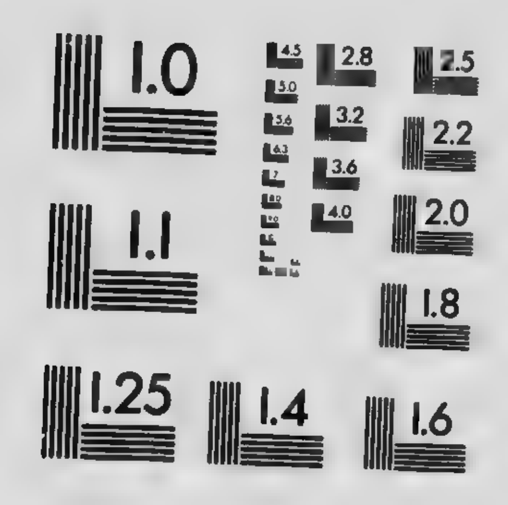
— На кого-ж ми тепер зостаємось? і хто нас у старости та у немощах догляне? — питала ще-таки Настя.

„І я те-ж думав з першого часу — каже Наум. — „а далї, по моїй молитві, Бог такий мені розум дав: не

MICROCOPY RESOLUTION TEST CHART

(ANSI and ISO TEST CHART No. 2)

було в нас дитяти, самі по собі жили, будем і без неї. Ти скажеш: тогді були молоді та здорові, а тепер старі, не здужаємо робити на себе. Насте, Насте! І у молодії літа, не самі по собі ми жили, і робили, і прогнитали ся; Бог нам помагав; він же нам і тепер не дасть пропасти. Поживемо ще, потерпимо ще за гріхи наші на сім світі; по його воленці прийде і наша година. Ти мені закриєш очи, а тебе... тогді круглу сироту, у біді, ще й лучче не покине той, що й маленьку комашечку догляда, тай збере нас до купи і наша Маруся нас тамечка зустріне. Коли-ж небудь прийде сей час; не сто літ будемо ту бідувати..· та хоч би і сто літ, хоч би і більше, і хоч би ще гіршу біду нам Бог післав — коли є яка гірша сієї — так чи може-ж то зрівнятись против того, що нам буде у Господа милосердного і де тепер наша Маруся? Годі-ж, годі, не плач, та давай порядок. Живий живе гада, так і ми; треба усе полагодіти, як звичайно і як і тільки можемо що зробити і за душу і за славу нашої Марусі."

Стало на-вечір. Під коморою знакомий Наумови маляр малює труну — та що за славна була! Дубові дошки, та товсті, та сухі як залізо, тай зроблена чисто як столярна; бо й теслї, що її робили, жалкуючи об Марусі і люблячи Наума, від щирого серця її робили. А як ще маляр вичернив її та на віку змалював хрест святий, та кругом посипав слова усякими красками, у головах намалював янгола божого, а у ногах списав портрет із смерти, з кістками, та так живо, що як дійсна смерть; так така домовина, що хоч би і усякому доброму чоловікови таку Бог привів. У хатї і у кімнатї жінки поралиcь, то діжу наставляли, то муку сіяли, то локшину кришили, то птицю чистили; а народ, то біля мертвої, то біля відчиненого вікна, що над нею, дивили ся; а обоє старі із журби так вже стягли ся, що аж злягли..· як разом крик! Хтось дуже застогнав, аж закричав...

народ за вікном тож крикнув: „Василь, Василь" — і розступивсь. Наум, почувши сеє, скочив, зирк у вікно... лежить бідний Василь біля вікна, мов мертвий зовсім...

У тій порі, як дзвонили по душі Марусї, їхав мимо церкви сердега Василь і поспішав яко мога до хазяїна з радостію, бо усе зробив, як тільки лучче можна було і віз йому великі бариші. Як їде і чує, що дзвонять; здрігнув кріпко, неначе йому хто снїгу за спину насипав, а у животї так і похолонуло і на душу така журба пала, що й сам не зна, що він таке став. Перехрестившись сказав: „Дай Боже царство небеснє, вічний покій помершому!" а сам по коням пігнав, щоб швидше одчот віддати хазяїну, тай до Марусї, і щоб вже не розлучать ся, аж до весїля.

XII.

Так от-яке весїля знайшов Василь! А як побачив свою Марусю, замісць, щоб на посадї сидить, лежить на лаві під церковним сукном, хоч і убрана і заквітчана, та не до вінця з ним, а у яму від нього йти! Як се побачив, закричав жалібно, застогнав, поблїд як смерть, та тут же і впав, мов неживий!...

На силу, та на превелику силу його відволодали. Вже й водою обмивали і трусили.. аж ось зирнув, повів кругом очима тай сказав тихисенько: „Марусю!.. Де моя Маруся?"

— І вже, сину, Маруся нї твоя, нї наша, божа! — став йому Наум казати. — Покинула нас! — Василь сидить, як окаменїлий і не бачить і не чує нїчого. От Наум подумав, бачить, що треба його розжалувати, щоб тільки він заплакав, то йому і легше буде; от і став до нього говорити. Та вже-ж як-то він жалібно говорив, що й подумати так не можна, як то він йому усе розказував: як його Маруся любила, як за ним убивала

ся, як занедужала і вмираючи, що йому наказувала... Василь сеє слухавши, як заплаче... зарида! Як кинеть ся до неї... припав, цілував її руки.. і не вимовить нічого, тільки: „Марусю... моя Марусю!" То покинеть її, плаче та вбиваєть ся, та впять до неї.. а народ таки увесь, та що-то, і малї дїти так і голосють, дивлячись на нього і старих, що оплакують і його, неначе мертвого.

От-так було усе до вечера. Народ помаленьку розійшовсь, і вже нічю Наум знемігшись зовсїм, тропіки задрімав. Прокинувсь, дивить ся, що Василь і не дума відійти від вмерщої: стоїть біля неї на вколішках, та знай руку їй цілує, та щось і приговорює з горючими слезами. От Наум йому і каже:

„Спочинь, сину, хоч трохи! Завтра тобі тяжкий день буде; збери ся з силою. Бачиш, і я, вже менї більш її жалко, та й я таки трохи задрімав, щоб хоч мало голоьі легше було."

— Вам її більше жаль? — каже Василь, — та як се можна і подумати? Я її любив у сто раз більше, чим ви!

„Вже сього не можна розібрати: ти кажеш, що ти більше, а я знаю, що я їй отець, старий чоловік, і вже в мене дочки не буде; а ти собі як захочеш, дївку і завтра знайдеш..."

— Тату, тату! — жалїбно сказав Василь· І вам не гріх так говорити... І у яку пору і у якім місци?.. — Далї подививсь на нього з грозою і з підлоба, тай став неначе не у свойому умі, сам собі розговорювати: „Їх правда... скоро посватаюсь.. тай оженюсь... зійдетесь на весїля... та незовіть попа... а може... дарма!"

Слухавши такії його речі, Наум дуже злякавсь, бо думав, чи нема у нього помислу, щоб — нехай Бог боронить — самому собі смерть заподіять: став його розважати і розказувати, який се смертельний гріх, щоб против божої волї смерть ськати, і що такая душа

непрощена від Бога у віки вічнії; далї став його навчати, щоб моливсь Богу і щоб положивсь на милость його... і багато дечого йому доброго говорив, бо був дуже розумний, хоч і письма не вчивсь, а у бесїдї частїсінько і піп не знав, що против нього говорити, а дяк так і не схвачував ся з ним·

Василь на усї його речі стояв мовчки, часом усміхнеть ся, то насупить ся, то забормоче: „Молить ся? Молїтесь ви!" А сам видно своє думав. Наум-же, говоривши йому довго, подумав: „Що йому тепер толкувати? Він і себе не тямив. Нехай на слободї прийнусь за нього і розтолкую йому, щоб часом його душа не пропала."

Як обвиднїло трохи на дворі, зараз зібрали ся путнї люде у двір до Наума; розложили середу двора огонь; тільки стали поратись, поприставляли казанки, та горшки, і варють борщі, локшину, квасок, печене кришуть шматками: а там кутю у миску накладають, та ситою (вода з медом) розводять, горілку по фляшкам розливають, миски лагодять, дошки кладуть і усе готують, як треба, щоб і лю[illegible] пообідати і старців божих нагодувати.

Став день, задзвонили у старший дзвін повагом. Звичайно, як повалить народ — так видимо-невидимо! Що свої селяни, а то і з города понаходило і понаїзжало, та були таки й пани, щоб подивитись, як по старовині, що вже тепер виходить з моди, будуть дївку ховати.

Як передзвонили на збір, ось і несуть від церкви святий хрест і корогви, за ними мари, а там ідуть аж три попи і четвертий дякон, та усе у чорних ризах, а дяків так десятка з два. А за народом так на силу протовпились до хати.

Наум бачивши, що вже усе готове, став одбирати людий: кого дружком, кого у піддружі, кого у старости, жінок у свашки, і усе по двоє, дївочку у світилки, (мо-

лода дївчина, сестра або своячка молодої, що в часї шлюбу тримає запалену свічку, або — як було давнїй ше — меч зі свічкою), парубків аж дванадцять у бояре, а молодого не треба було вибирати, бо Василь,, її посватаний жених, був тутечка.

От, як відібрав усїх, тай став їм кланятись і просити : ,,Люде добрі, сусїди любезнїї! Панове старики, жіночки, панї-матки, і ви, парубоцтво чесне, і ти, дївча молоденька! Не зогнущайтесь послухати мене старого, батька нещасного!" (А сам таки і рида). ,,Не привів мене Бог — воля його свята! — заміж дочки віддати і з вами, приятелями, хлїба-соли роздїлити і повеселитись, а сподобив мене грішного, віддати йому одну однісїньку дочечку, чисту і непорочну, як голуба білого. Збираюсь тепер поховати її дївованячко, як закон велить і як її слава заслужила. Потрудїтесь йти за нею у почотї, (похід весїльний), проводїте її дївовання на вїчнюю жизнь, не у нову хату до милого мужа, а у сиру землю і у темну домовину. Потїште своїм послухняством і мене старика, батька скорбящого, що свою утробу..." Та хотїв поклонитись, та аж впав до землї і гірко-гірко заплакав, а увесь нарід за ним.

Далї, уставши і віддохнувши каже: ,,А де стара мати? Нехай роздає подарки сватам, та поїзд знаряжа." От покликали Настю, а замісць її поставили другу жінку, щоб голосила над покійною, та приговорювала, до якого часу треба.

Не сама вийшла Настя, а повели її до почоту, бо вже зовсїм не здужала. За нею винесли хлопцї скриню з подарками і відчинили. От Настя зараз покликала до себе дївчат тай каже: ,,Не порадувала ся моя душа, щоб побачити, як моя мила Марусенька, по вулонцї ходячи, та збирала-б вас у дружечки на радість свою; а привів мене Господь самій, у старости, гіркими слїзоньками обливаючись, просити, щоб ви проводили її дї-

кованнячко до темної ями. Не довело ся менї чути ваших весїльних пісеньок до моєї Марусї, а замісць того побачу ваші слїзоньки, що зо мною проливати-мете як заспівають її вічную память. Не погнївайте ся, що замість весїльних медяничків, або короваїних шишечок, дає вам мати нещасная, горкая, дає воскові свічечки. Засвітїте їх, проводїте мою Марусеньку і згадайте: як горять ваші свічечки, так горить моє серденько від журби великої, ховаючи бідним одну дочечку, утїху мою... а сама зостаю ся при старости, як билиночка у полї. і слїзоньками умиваючись." Тут їм і роздала гривенні свічечки і усе з зеленого воску. Далї достала той рушник, широкий, широкий та довгий, та що-то уже гарно вишиваний був! що мав ся підїслатись при рінци під ноги молодих, тай повязала на хрест святий, великий, що по-переду носють.

А там перевязували дружка і піддружого раз — рушниками довгими-довгими, з плеча аж до долївки, та усе повишивані заполоччю орлами та квіточками; а далї по другому на хрест білого полотна, довгі, так що аршинів по чотири і усе пообшивані заспівками. Такими-ж рушниками поперевязували і свашок, та ще їм і по квітцї прикололи до очіпків. Старост теж поперевязували по одному рушнику, по одному, та хорошому. Світилочцї зробили меч, як-таки водить ся на весїлї: навязали ласкавців, чорнобривцїв, васильків, і позолоченої позлїткою калини і свічечку якого воску засвітили: і меч обвязали і світилочку перевязали рушниками тож гарними і усе вишиваними. Боярам понашивали на шовкові квітки і праві руки перевязували платками, усе бавовняними, красними як один, і такими, що то три копи кождий. Ту хустку, тож бавовняну, що мало ся молодим руки під вінцем звязати, ту подала на срібний хрест, що піп у руках несе, а таки окремо кождому попови і дякови подали платки бумажні, синї, і

усякому дяку дали по хусточці. Килим великий та хороший положили на кришу у труну, а коц важний, з десенями, і по середині великий орел, так той послали на мари під труну і щоб усе не пішло на церков божу за душу померпюї.

Далї Настя стала роздавати із скрині усе добро, яке було: що дївоче, чи хусточку, чи-щонебудь, роздавала вбогим дївчатам, та сиротам, що ні батька ні матери, і що їм нігде узяти; а жіноче, то серпанки, то очіпочки бі ные, то платки на голову, що було наготовлено її дочечці, усе вбогим; так що яка то велика скриня була повнїсенька, а тут тобі хоч би що зостало ся; усе пороздавала, і скриню відала на церков божу і подушки і рядна, усе позбувала за царство небесне Марусї і за душу свою і Наумову; а далї і каже перехрестив шись: „Слава тобі, Господи, що було що роздавати за душу моєї милої Марусеньки і обділити добрих людей. На що менї теє придане її, коли я і її рішилась. А переплакавши і каже: Де-ж наш ще молодий?

От його і привели до неї· Обняла вона його кріпко: цілує, плаче і приговорює: „Зятечку мій милий!.·. синочку мій коханий!.. Як порох у оці, так ти менї зостав ся. Отсе твоя хусточка сватаная! Маруся без тебе усе її біля серця носила, а вмираючи заповідала причепити її тобі, як будуть її ховати... Не забувай моєї Марусї і як вона тебе вірно любила!..· Не забувай нашої з батьком старости!.... Не покинь нас. приглянь нас у немощах! Нікому-ж нам буде і очей закрити і помянути нас!..·

Василь, блїдний-блїдний як тая настояща смерть, волося йому розкудовчене, очи, мов у мертвого, дивлять ся і не бачуть нїчого; руки неначе судороги покорчили, а сам як лист трусить ся, і не счув ся, як тую хустку йому почепили запояс; на силу промовив до На

сті: „Матінко рідненька!...” Та більш нічого не зміг і сказати.

От причепивши хустку, Настя перехристила його тай каже: „Бог тебе, мій синочку, сиротиночко, удовець без вітця, благословить і Мати його божа та усе добре, тільки не покидай нас!...” Сказавши сеє пішла голосити над дочкою.

От як зовсім управились, попи почали правити, що треба, покропили домовину святою водою, бояре положили Марусю у трумну, а дружечки поправили на кій коси та цвіточки, і на голову положили ще віночок (бо це не була вінчана), що самі звязали, то з жовтих гвоздиків, та ромену, та з ріжних цвітків.

Серденний Наум ледве ноги переставля, а ще таки хотів закон сповнити: підійшов до труни, перехрестив Марусю, і каже: „Поздоровляю тебе, Марусенько, на нове господарство.... Бог послав тобі сей дом; починай у нім; нехай ні оден злий чоловік не поворушить твоїх кісточок ні руками, ні язиком; щоб так тихо як тепер лежиш, полежала до страшного суду і з радостію устала з сим святим хрестом.”

Після сього бояре й понесли з хати труну, а Наум таки ще у слід, хоч гірко плаче, а ще таки посилкував ся сказати: „Прощай, Марусю, з мого дому! Не довго ти в мене гостила, та з тобою усегда радість була... Ти не вернеш ся во віки, і я радости не матиму тож во віки.

От і понесли: поперед усього хрест святий з корогвами, далї криша з мар сукном мертвим покрита, несли чотири хлопчики, як ангели, і в них хусточки. За тим криша з труни килимом покрита, а несуть її чотири бояре; за ними попи з свічками і дякон з кадилам а там дяки, та так перехороше та жалібно співають, що хоч не хоч, так заплачеш. От тут пішли дружечки по парці усі у свитах і тілько самі чорні ленти покладені

на головах, без усякого наряду, і у кожної у руках зелена свічечка пала. За дружечками йшла сама собі світилочка з мечем; за нею свашки, далї дружко і піддружий, а за ними вже несли труну на марах бояре; а Василь, як молодий, йшов з правого боку; на превелику силу йде і неначе і не він; нї до чого йому дїла нема, що йому скажуть, те й робить і туди йде, й очий не зведе з своєї Марусї. А вона, моя сердешна, лежить, моя голубочка, тим серпанком, що мав ся їй на весїлє покривати, покрита уся, тільки лице не закрите; і здаєть ся, що вона лежачи, з висока усюди погляда; та ще, як вона хороше вмерла, то так усміщечка у неї на виду зостала ся, і вона нїби усміхаєть ся і потїшаєть ся, що її так хороше ховають.

Василь би то може-б і не зійшов би з місця. бо в нього і памяти не було, так його вели два старости у рушниках під руки·

За домовиною йшли, або вели сусїди і приятелї Наума і Настю, що так і розливають ся, як тая річка. А дзвони? так Господи, не перестають і усе дзвонять. А народу, народу! і за домовиною, і побіля домовини. по вулицї на передї і по воротям, і по плотам... що то і сказать не можна, скільки їх там було.

Поки донесли до церкви, то аж дванадцять разів застановляли ся читати євангелия і усякий раз підстилали бумажний платок. Який піп прочита, тому й платок.

Відслуживши у церкві службу Божу і похорони як слїдує, понесли тим же чином і на кладовище. Як стали опускати труну у яму, то від Настї подали двадцять аршинів нероврізаних рушників, та на них і впустили домовину·.. і що то! Увесь народ так голосить! а Наум кинувсь на вколїшки. підняв руки до гори. тай молить ся: „Господи праведний! Твоєю волею осиротів я, старець немошний. Тїло моєї донечки віддаю матері нашій, зе

млї, а душу прийми у царство своє... і не остав мене грішного!

Далї став читати Отче-наш, аж поки зовсїм опустили труну і попи молитвою запечатали яму. Тут Наум устав, узяв землї у жменю... трусить ся сердешний, та плаче, плаче! Кинув землю і каже: „Дай нам, Господи, в однім царстві бути з нею! Прощай, Марусю, в останнїй раз! Нехай над тобою земля пером! Тож і Настя так зробила. Як-же прийшлось Василеви кидати, схватив землї у жменю, як зарида . затрусить ся, пальцї йому звело і руки не може розправити, щоб спипнути землю у яму... тряс ся, тряс ся, — так і впав нечувственний...

Тут увесь народ, кожний хоч по жмінцї, кидали землю у яму, щоб бути з нею в однім царстві, а далї бояре засипали лопатами і зовсїм докінчали і верх вивели, і у головах поставили хрест високий та товстий і зеленою краскою обмальований...

От і уся Марусї память!

Пришедши до дому, і попи, і увесь народ і трудящі, стали лагодити ся обідати: Настя перша кинулась: „Деж наш Василь? Нехай мій голубчик, мій жених-удовець, нехай сїда на посад сам собі·” Василя нема! Сюди туди, де Василь?... Нема нїгде...

Шукали, шукали... нема! Та вже один старий розказував, що ще на кладвищі підняв його і трусив і водою бризкав і на превелику силу він очуняв, і віддихнувши трохи, сказав, що піде проходитись· Чоловік пустив його і пішов до гурту, а де він дїв ся, він не глядїв.

Кинулись бояре, хто моторнїйший, шукать його; шукали і на кладвищі, і по бору і де-то-вже його не шу

кали... нема тай нема! Нічого робить, без його пообідали.

Після обід, як усі, дякуючи і Наума і Настю і поминаючи Марусю, порозіходились і як уже дома усе поприбирали, послав Наум у город до Василевого хазяїна, чи не там він? — Не було нема! Післав до родичів — не чули не бачили!

Справляли Наум і Настя впять третини і девятини, і полусорочини, і сорочини, як треба по християнськи... І що то за обіди були? На усе село. Богато і старцям милостині подавали. Василя-ж не було тай не було! І слух об нім запав! Найбільше журивсь за ним Наум, боячись, щоб він сам собі не заподіяв смерти. Сумуючи об сім, частенько плакав, а рано і вечір моливсь за нього Богу, щоб його хоронив і на розум навів, і привів би його до нього, щоб було кому їх доглядати.

Вже й год минув після Марусі. Старі відпомпнали її, як треба, і попам заплатили за сорокоусти, що наймали аж у трьох церквах, а у четвертім монастирі, і дякам за псалтир, що шість неділь, поки Марусина душа літала круг її гроба, читали над ним. Стара Настя журить ся, неначе сьогодня поховала дочку, а Наум усе тільки її розважа і каже: „Щож робити? Молись Богу! Перетерпимо тут, буде добре там! Його свята воля! От Василя менї жалчіш, що — не дай Боже! — чи не пропав він з тілом і з душею!” А сам усім хазяйством розпоряжав, і усе дбав, а що зміг, то й сам робив не лінуючись. А що тільки збере хоч трохи чого, так і роздає бідним і неімущим. Усіх обділя.

Стане було Настя плакати: „Та чого ти так клопочеш? На що нам се? Чи воно є, чи нема, усе однаково. Наш вік — день!”

— Та хоч би й година, — каже Наум, — не собі я роблю, не для себе дбаю. Усе у руках Бога милосердного, усе його, а я тільки робітник його. Передаю че-

рез старців божих у його святі руки. Гріх лежучи хліб їсти: поки здужаю, повинен і робити, і бідним подавати. Повелить іти до Марусї, піду хвалячи Бога, а кому се зостанеть ся, той і спасибі скаже, і відпоминна нас, коли схоче, а не схоче — як хоче; я своє діло роблю, поки є сила.

Минув вже і другий год. На третьому прийшов до них чоловік з города, а він того літа ходив у Київ, тай каже: „Кланяв ся вам ваш Василь.”

Наум так і скрикнув від радости! „Де ти його бачив?” Тай гукнув на Настю (бо вже собі на старости стала глухенька), щоб ішла близше слухати про Василя. Зрадувала ся і Настя, бо й вона дуже жалкувала, що не було об ньому нїякої чутки: підсїла до того чоловіка і просила, щоб розказав, де він його бачив, і як йому поводить ся.

От чоловік і каже: „Бачив його у Київі і вже він не Василь, а... отець Венедикт...”

„Як се так?” — закричали обоє старі.

— А так, — каже чоловік, що він там пішов у ченцї.

„У ченцї?” — сказали вплять обоє, тай стали Богу молитись і дякувати, що довів його до спасеного путя.

— Він — у Печерському манастиреви і вже дяконом, і при менї — такто розказував той чоловік — служив службу Божу. А як розпитав мене, що я з сих міст і вас знаю, так закликав до себе і казав: „Кланяй ся їм, я їх,” каже, „як отця і матір почитую, і що дня, як служу, то і їх і вмерлу дочку їх на Божій службі поминаю, і скільки Бог дасть віку прожити, що дня буду їх поминати. Через їх молитви Бог мене спас і вирвав з рук діявола; як вмерла Маруся, то я грішний біля неї заклявсь самому собі смерть заподіяти; як поховали Марусю, я тихенько від них, щоб мене не спинили, пі-

шов світ за очима, узявши тільки у жменю землї з Марусиного гроба, хоч з одною землею, що її покрива, у купі лежати. Як я йшов і куди я йшов через цілісенький день і ніч і впять день, — нічого не тямлю. Схаменув ся вже над річкою; стою на кручі, а якісь два ченці мене охрещують і окроплюють та говорють менї премудріі речі. Довго того було, поки я у розум," — каже Василь — прийшов, і за тим ті ченцї привезли мене у Київ ,у Печерський манастир. От мене тут приняли і довго розважали, а далї, як прийшло від громади моє уволненіє, то й постригли у ченцї, а за голос і дяконом настановили. Кланяй ся-ж," — каже, — „моїм родителям; от їм і проскура свята і нехай до мене прибудуть, коли ще проживу на світї, бо тільки моєї і думки, тільки і помишленя, щоб швидше у купі з Марусею."

Узяв Наум проскуру, поцїлував тай задумавсь, а далї й каже до Василя, неначе він тутечка перед ним стоїть: „Адже ти вже тепер отець Венедикт... ти служиш службу Божу... Чого-ж ти спотикаєш ся? Ей молись, щиро молись! Памятай, що у Отче-наші читаєш „Да будеть воля Твоя, ізбави нас од лукавого..."

На тім-же містї і у той же час обіцявсь Наум із старою у Київ їхати. Бог їх туди й приніс. Пішли по монастирям; зараз у Печерському спитали ся про дякона з таких і таких міст, про отця Венедикта. От їм чернець і каже: „І вже, помяніте його за впокой! Він і прийшов немощний, та таки себе не поберігав; не слухав нікого, шукав усякої болїсти і заморив себе зовсім. Далї чах-чах, та от, неділь зо дві, як і помер. Та ще-таки він суєти не збавивсь: вмираючи, просив, як могa, щоб йому у труну положили якоїсь землї, що у нього в платку була завязана, а платок шовковий, красний, хороший платок, просив положити йо-

му під голову. То як закон запреща монахови такії примхи, то його і не послухали.”

Тяжко здохнув Наум, далї дошукав ся його гроба, і пришедши з Настею, наняли тут по нїм панахиду і у граматку свою записали.

Довго, довго стояв Наум над гробом його! Далї здохнув, перехристивсь і каже: „Дай, Господи милосердний ,щоб ти там знайшов свою Марусю!..”

Найновійші Книжки які можна набути в Руській Книгарни в Вінніпеґу.

Найновійший і найпрактичнійший

РУСЬКО - АНҐЛІЙСЬКИЙ ЛИСТІВНИК

або підручник до писаня листів в обох язиках: руськім і анґл.; в справах промислових, торговельних і т. п.

З залученем взірців ріжних урядових, письм, приписів почтових, правил етикети (товариських приписів) щоденного житя, контрактів, оголошень, векслїв (нотів), правних приписів щодо виданя векслїв, приповідок і діялектів (нарічія руських) анґлїйських і т. п.

Отсей підручник є призначений особливо до ужитку Українців в Канаді і Злуч. Державах північної Америки, застосований до потреб і условин їх житя. Того рода листівник є конечно потрібний для Українців в кореспонденції (писаню листів з Анґлїйцями і на відворот). Уложив М. Б. Ясенівський, 288 сторін. Ціна.... **75ц**

В твердій оправі. **$1.00**

НОВА КНИЖКА.

Хочете одружити ся

Купіть собі гарний

Порадник для залюблених

або як писати лсити любовні і поучене чк поводитись в часі кохання, з додатком любовних віршів, промов та желань на слюб. Ціна **35 ц.**

Любовні картки з красними українськими любовними віршами, 12 штук **50 ц.**, 25 штук за **$1.00.**

Промови і декламації на хрестинах, заручинах і весілю.
Ціна примірника **10ц**

25 красних гумористичних Посткарт лише **25 ц.**

12 чудесно викінчених Посткарт з дівчатами **50 ц.**

Замовленя посилайте до: —

RUSKA KNYHARNIA

850 Main St. Winnipeg, Man.

Українські Словарі, Товмачі і Підручники

Хто не вміє говорити, читати або писати по англійськи, а хотів би мати добру поміч до науки, нехай не жалує пару центів і купить собі

Великий Укр.-Англійський Тлумач

під заголовком

„ПРОВІДНИК“

або практичний підручник до вивченя ся англійської мови в короткім часі й без помочи учителя.

Провідник сей обнимає 272 сторін друку великого формату а обнимає: руську і англійську писану і друковану азбуку, легку, практичну граматику, розговори на всякі случаї, гарний і повний Англійсько-Руський і Русько-Англійський Словар, поділ часу міри ваги і т. д.

Нове поправлене одиноке видане.

Ціна Провідника $1.50, в полотняній оправі з золотими витисками $2.00

Товариш Українсько-Англійський Тлумач до початкової науки англійської мови 60ц

Самоук до науки Української мови для Англійців (Self-Taught of Ukrainian Languages).. 60ц.

Словарик пояснення чужих та не дуже зрозумілих слів .... 30ц.

Кишеньковий Словар Англійської і Української мови з регістром. — Ціна 1.50

Великий Українсько-Англійський Словар. — 1640 сторін, 70 сторін граматики з описанєм кождого виразу і вимови англійських слів міцній оправі.. $2.00

Словар Чужих Слів. — Поверх 12,000 слів чужого походженя в Українській мові $2.00

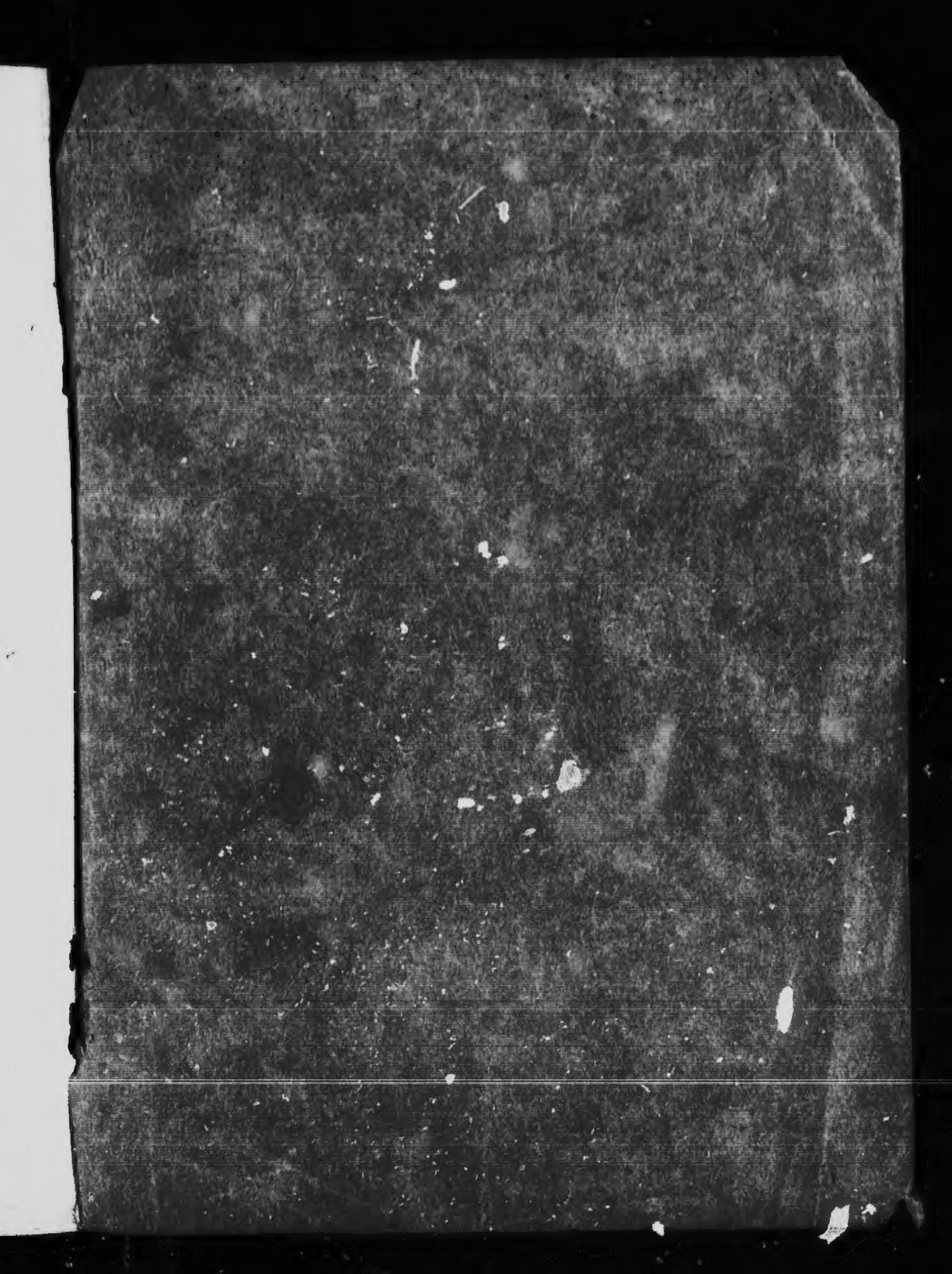
Українсько-Англійський Листівник. — Підручник до писаня листів по українськи і англійськи. — Ціна.. 75ц.

В оправі $1.00

Ивану Д. Вице…

497 Caniff St.

…ман. обго

Ілюстрована Шевченківська бібліотека.

1. Причинна. З 2 малюнками і портретом.
2. Катерина. З 3 малюнками і портретом.
3. Тополя. З 1 малюнком і портретом.
4. Гайдамаки. З 15 малюнками і портретом.
5. Черниця Мар'яна. З 1 малюнком і портретом.
6. Утоплена. З 1 малюнком і портретом.
7. Гамалія. З 1 малюнком і портретом.
8. Сова. З 1 малюнком і портретом.
9. Єретик або Іван Гус. З 1 малюнком і портр.
10. Невольник. З 2 малюнками і портретом.
11. Наймичка. З 2 малюнками і портретом.
12. Відьма. З 1 малюнком і портретом.
13. Княжна. З 1 малюнком і портретом.
14. Москалева криниця. З 1 малюнком і портр.
15. Варнак. З 1 малюнком і портретом.
16. Титарівна. З 1 малюнком і портретом.
17. Марина. З 1 малюнком і портретом.
18. Сотник. З 1 малюнком і портретом.
19. Петрусь. З 1 малюнком і портретом.
20. Тарасова ніч. — Іван Підкова. — Перебендя. З 2 малюн. і портрет.
21. Русалка. — Як би тобі довелося. З 2 малюнками і портретом.
22. Назар Стодоля. З 2 малюнками і портретом.
23. Збірник дрібних віршів. З 7 малюнками і портр.
24. Збірник дрібних віршів про Україну та козацтво. З 4 малюнками і портретом.

За всі разом........ $1.50.

Кобзар Т. Шевченка з образками.

Повний текст, з 53 художніми малюнками, поверх 500 сторін. Ціна $1.50, в оправі $2.00

Ruska Knyharnia

850 Main St., Winnipeg